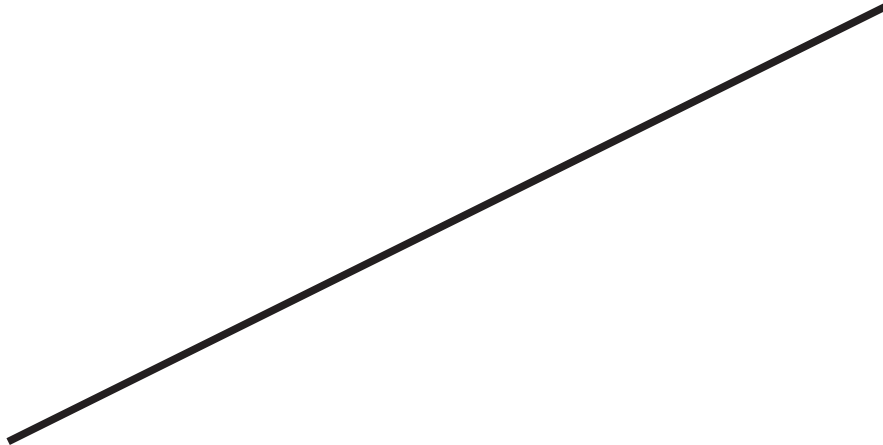

τάσεις και διαστάσεις στον αστικό χώρο

Ιωάννα- Νίκη Λιακέα, Μαρίνος Γιαννούλης

Επιβλέπων Καθηγητής: Κάρολος Γαλανός

Αρχιτεκτονική και Συγκρούσεις

Αρχιτεκτονική και Συγκρούσεις: Τάσεις και Διαστάσεις στον αστικό χώρο

Architecture and Conflicts: Trends and
Dimensions in Urban Space

Ιωάννα- Νίκη Λιακέα

Μαρίνος Γιαννούλης

Ιωάννινα, 2025

επιβλέπων
καθηγητής

Κάρολος
Γαλανός

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μας τον κύριο Γαλανό για την καθοδήγηση, καθώς οι συμβουλές του και η υποστήριξή του ήταν πολύτιμες.

Τέλος, ευχαριστούμε τις οικογένειες και τους φίλους μας για τη στήριξη και την ενθάρρυνσή τους που μας βοήθησε να φέρουμε εις πέρας αυτό το εγχείρημα.

5	Εισαγωγή
7	Προβληματισμός
12	Πλαίσιο
20	Ερευνητικό Ερώτημα
22	Μεθοδολογία

Κεφάλαιο 1

25	1.1 Περίοδος πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων ως καταλύτης αλλαγής και θεωρητικών καινοτομιών
26	1.2 Αλλαγές στην αρχιτεκτονική οπτική
27	1.2.1 Έμπνευση από τη φύση, Οργανικότητα, Ροή
30	1.2.2 Λιτότητα, Λειτουργικότητα, Σύνδεση Αρχιτεκτονικής και Τεχνολογίας
32	1.2.3 Ριζοσπαστικότητα, Γεωμετρικά σχήματα, Αφαιρετικότητα
33	1.2.4 Συλλογικότητα, συμμετρία και μνημειακή κλίμακα
34	1.2.5 Ακατέργαστη εμφάνιση, γεωμετρικές φόρμες, μονοτονία
36	1.2.6 Ασύμμετρες δομές, κίνηση, ένταση

Κεφάλαιο 2

39	2.1 Εκμετάλλευση της οριζόντιας διάστασης: διαχείριση ορίων κατά μήκος
40	2.1.1 Το Τείχος του Βερολίνου: Όρια, Συμβολισμοί και Αστική Διάσπαση
42	2.1.2 Παραγκουπόλεις: Κοινωνικές Ανισότητες και Αστικές Συγκρούσεις
46	2.2 Εκμετάλλευση της διάστασης ύψους: καθετοποίηση της αστικής δομής
47	2.2.1 Ουρανοξύστες – «Σχολή του Σικάγο»: Καινοτομία και Συγκρούσεις στον Αστικό Χώρο
50	2.2.2 Nakagin Capsule Tower: Ένα Σύμβολο Μεταβολισμού και Καινοτομίας
53	2.3 Εκμετάλλευση της υπόγειας διάστασης: προσαρμογή σε διαφορετικές συνθήκες
54	2.3.1 Κατακόμβες Παρίσι: Υπόγεια Αρχιτεκτονική και Προσαρμοστικότητα
56	2.3.2. Τα Τούνελ της Γάζας: Υπόγεια Αρχιτεκτονική Αντίστασης και Επιβίωσης

2	Περίληψη
3	Abstract
5	Εισαγωγή
24	Κεφάλαιο 1/ Οι συγκρούσεις του 20ου αιώνα και η επίδρασή τους στις τάσεις του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού
38	Κεφάλαιο 2/ Πολυδιάστατη αρχιτεκτονική έκφραση στον αστικό χώρο ως αποτέλεσμα της διαχείρισης συγκρουσιακών συνθηκών
60	Συπεράσματα
64	Βιβλιογραφία
66	Κατάλογος εικόνων

Η παρούσα εργασία εστιάζεται στην εξέλιξη της Αρχιτεκτονικής των πόλεων και των κτιρίων που προκύπτει από την αντιμετώπιση κοινωνικών συγκρούσεων. Το ζήτημα αυτό τέθηκε μετά τη διαπίστωση ότι οι συγκρουσιακές καταστάσεις στην εποχή μας ολοένα αυξάνονται. Επομένως, θεωρήθηκε χρήσιμο να εξεταστεί η σχέση ανάμεσα στη σύγκρουση και τον αστικό χώρο από πλευράς αρχιτεκτονικής παρέμβασης. Για τη συγγραφή της εργασίας λαμβάνονται υπόψη δύο βασικοί παράμετροι. Η κοινή παραδοχή ότι μέσα από τη σύγκρουση προκύπτει η εξέλιξη σε πολλούς χρήσιμους τομείς για την κατασκευή όπως η χρήση νέων υλικών και η βελτίωση τεχνογνωσίας και ότι η Αρχιτεκτονική είναι ένα ανοιχτό σύστημα που επηρεάζεται από τον περιβάλλοντα χώρο και επηρεάζει τη διαβίωση των κατοίκων σε αυτόν. Στο κύριο μέρος της εργασίας ερευνάται πώς γίνεται ο μετασχηματισμός των παραπάνω παραμέτρων υπό το πρίσμα νέων θεωρητικών τάσεων. Ερευνάται κυρίως ο 20ος αιώνας ως πηγή πολλών και συνεχών εντάσεων αλλά και έκφρασης νέων θεωριών που έθεσαν τη λειτουργικότητα ως ακρογωνιαίο λίθο της αρχιτεκτονικής έκφρασης. Μέσω παράθεσης της σχετικής βιβλιογραφίας και της αναφοράς εμβληματικών παραδειγμάτων, η εργασία, στο πρώτο κεφάλαιο, μελετά τα εμπνευσμένα από τη σύγκρουση χαρακτηριστικά των τάσεων (Αρ Νουβό, Ρωσική Πρωτοπορία, Κονστρουκτιβισμός, Μοντερνισμός, Μπάουχαους, Μπρουταλισμός, κίνημα Αποδόμησης) και τις καινοτομίες τους, ενώ, στο δεύτερο κεφάλαιο, επεξεργάζεται με παραδείγματα από Βόρεια και Νότια Αμερική, Ασία και Ευρώπη τη διάταξη των αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων μέσα στη διάσταση του αστικού χώρου που είτε υψώνεται στον κάθετο άξονα είτε εκτείνεται στον οριζόντιο πάνω ή ακόμα και κάτω από την επιφάνεια. Επιπροσθέτως, εξετάζεται ως αντίκτυπο της σύγκρουσης το δίλημμα επιβολής ορίων ή κατάργησής τους. Τέλος, ο απώτερος σκοπός της έρευνας είναι η διεξαγωγή συμπερασμάτων όσον αφορά στην κατανόηση της διαδικασίας του μετασχηματισμού, στην ανάδειξη των επαρκών και μη, πρακτικών αντιμετώπισης των συγκρούσεων καθώς και στη διατύπωση προτάσεων που θα ενισχύσουν τον ρόλο της Αρχιτεκτονικής και θα προσπαθήσουν μελλοντικά να ελαχιστοποιήσουν προβλήματα του αστικού χώρου.

Λέξεις-κλειδιά

Κοινωνικές συγκρούσεις, Μοντερνισμός, Λειτουργικότητα, Αστικός χώρος, Αστικά όρια

This study is focused on the evolution of Architecture concerning cities and buildings, as an outcome of coping with social conflict. This issue was raised after realizing that in recent years, social conflict is constantly increasing. Therefore, it was considered useful to examine the relation between social conflict and the urban space, from an architectural intervention point of view. In this study, two basic parameters are considered; a commonly accepted view where through this conflict many useful aspects of the construction process are evolving, by using for example new materials and techniques. The other is that architectural design is an open system affected by the environment and consequently affects people's living in it. In the main part of this study, the way of these two parameters are transformed, is thoroughly examined under the light of new theoretical trends. Mainly, the influence of 20th century's intensity and new theory appearance is examined, for it has set functionality as a corner stone of architectural expression. Through quotation of the relevant bibliography and some key examples, the main characteristics of these trends (Art Nouveau, Russian Avant-Garde Constructivism Modernism, Bauhaus, Brutalism, Deconstructivism) and their novelties, as they have been inspired by the social conflict, are discussed in the first chapter. In the second chapter, this study focuses on the arrangement in space of all architectural interventions inside the dimensions of the urban space, either as they rise on the Vertical axis or extend in the Horizontal axis, even below the surface of the earth, by using examples from North and South America, Europe and Asia. Furthermore, the question of having boundaries or not, as an outcome of this social conflict, is also discussed. Finally, the ultimate goal of this study is to reach to a point of understanding the process of transformation, to highlight the adequate or inadequate practices of tackling the social conflicts as well as to formulate proposals, which will strengthen the role of architectural design and in time, try to minimize known problems in the urban space.

Key-Words

Social conflicts, Modernism, Functionality, Urban Space, Urban Limits

EIZATQTH

«Ἐπὶ Κέκροπος βασιλεύοντος ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, Ἀθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν ἤρισαν περὶ τῆς χώρας. Καὶ κελεύσαντος τοῦ Διὸς ἀναθεῖναι τοῖς Ἀθηναίοις τὴν κρίσιν, ὁ μὲν Ποσειδῶν τρίαιναν πατάξας ἐν μέσῳ τοῦ ἀκροπόλεως πετρώματος, ὕδωρ ἀνέβλυσεν· ἡ δὲ Ἀθηνᾶ φυτεύει κλάδον ἐλαίας. Κρίναντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ δὲ πόλις ἀπ’ αὐτῆς Ἀθῆναι προσηγορεύθη.» Απολλόδωρος (“Απολλόδωρου Βιβλιοθήκη”, Βιβλίο 3.14.1)

Με αυτό τον τρόπο ο Απολλόδωρος ο Αθηναῖος περιγράφει τον 2ο π.Χ. τον μύθο της παράδοσης της Ακρόπολης, στην Αθήνα, την εποχή του βασιλιά Κέκροπα: Ο συμβολισμός του μύθου της γένεσης μίας πόλης μάς αποδεικνύει πόσο σημαντική είναι για την εξέλιξή της η οργάνωση από αρχικό στάδιο. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν τη σοφία να επιλέγουν μέχρι και το όνομα της πόλης ανάλογα με τις ανάγκες τους και τις προσδοκίες τους. Οι ίδιοι οι Αθηναῖοι συμφώνησαν να επιλέξουν την ειρήνη και την ευημερία αντί της δύναμης και της κυριαρχίας. Σύμφωνα με τη Loraux (2002, 245) «μετά τη συμφιλίωση των θεών» οι κάτοικοι της πόλης έχτισαν βωμό στο Ερέχθειο για να γιορτάσουν το τέλος της διαμάχης. Ποιος είναι, όμως, ο ρόλος των εσωτερικών ή εξωτερικών συγκρούσεων και ποιες οι επιδράσεις τους στις πόλεις στη σύγχρονη κοινωνία;

Προβληματισμός

Η Αρχιτεκτονική τροφοδοτείται από το κοινωνικό γίνεσθαι. Δεν μπορεί να αναπτυχθεί σε συνθήκες αδράνειας γιατί η έλλειψη δράσης είναι αντίρροπη δύναμη προς την περιέργεια και την έμπνευση. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της αναζητά τον πλούτο των εμπειριών που θα κεντρίσουν τη δημιουργία. Η αρχιτεκτονική αντανakλά τις εσωτερικές τάσεις της εποχής όπως επισημαίνει ο Ελβετός κριτικός της Αρχιτεκτονικής Giedion (1982). Συνδέεται με την κοινωνία, βρίσκεται σε διαρκή ανταλλαγή, δέχεται προσλαμβάνουσες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και προσφέρει εφαρμοσμένες λύσεις στον χώρο. Φιλόσοφοι όπως ο Lefebvre (1991, σ.353) προσδοκούν την εξέλιξη ενός ποσοτικού χώρου του οποίου η διαμόρφωσή του εξυπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα σε «διαφορικό χώρο» πιο ποιοτικό, ανθρώπινο και βιώσιμο.

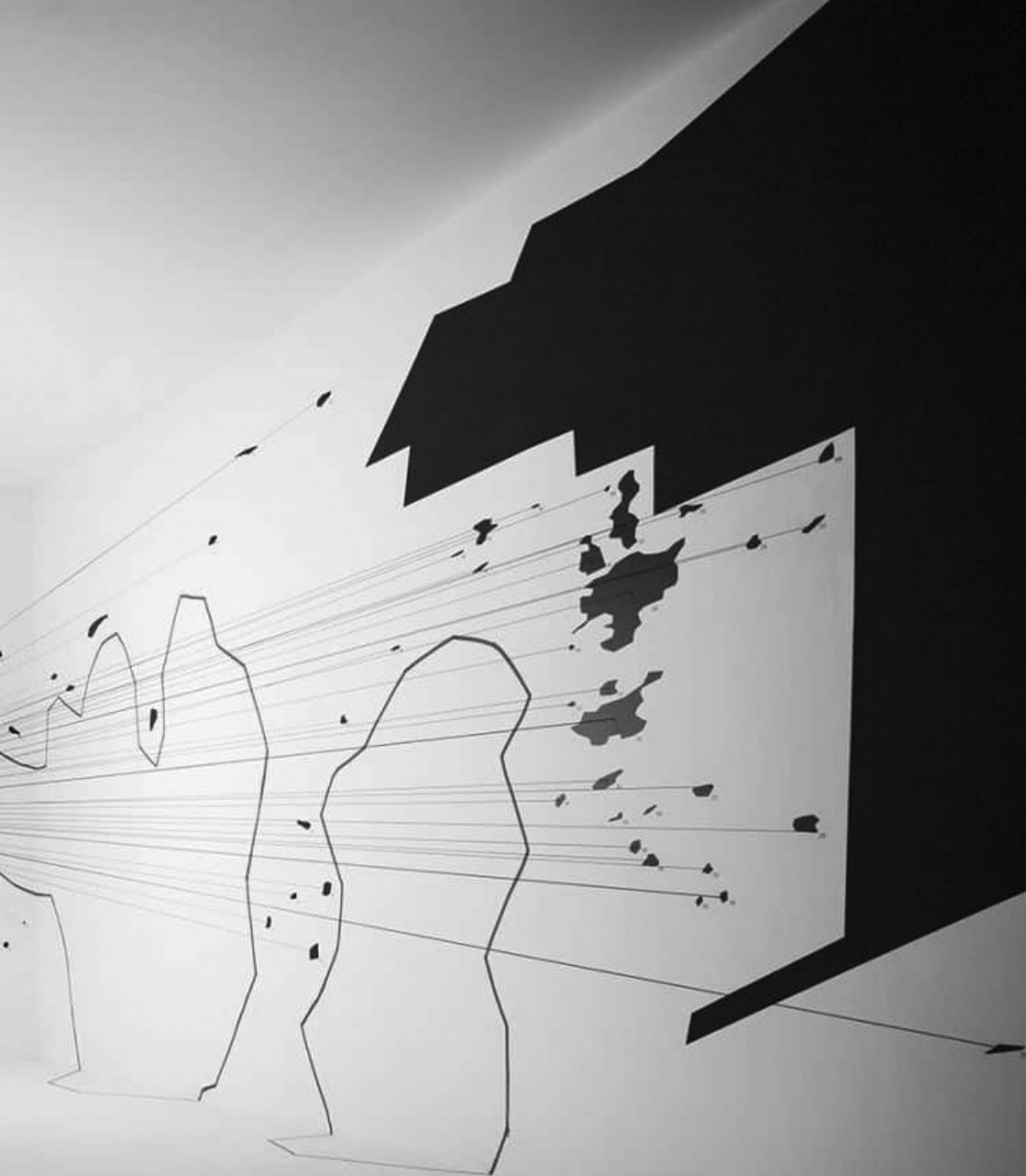
Πολλές είναι οι μεταβλητές που καθορίζουν την εξέλιξη μίας πόλης. Σημαντικό ρόλο παίζει κυρίως η ένταση των αλληλοεπιδράσεων των κατοίκων της και των εξωτερικών επιρροών. Το παράδοξο είναι ότι ενώ οι πόλεις έχουν δημιουργηθεί για να εξασφαλίσουν μία ειρηνική διαβίωση, οι ίδιες εξελίσσονται κυρίως μετά από περιόδους κρίσεων και συγκρούσεων. Η σημερινή μορφή της πόλης και των κτισμάτων της είναι αποτέλεσμα αλληπάλληλων συγκρούσεων στο πέρασμα του χρόνου. Οι συγκρούσεις επιφέρουν το χάος, την ανατροπή και την αναστάτωση αλλά σμιλεύουν επίσης τη θέληση για επιβίωση και προσαρμογή. Ένας αιώνας πολύ σημαντικός για την Αρχιτεκτονική που επηρεάστηκε από ακραία βία, καταστροφές, κοινωνικό αναβρασμό είναι ο 20ος αιώνας. Μία περίοδος που έδωσε πρωτοποριακές λύσεις, επιτάχυνε τις εξελίξεις και κυοφόρησε μία έντονη πνευματική δραστηριότητα. Νέες εφευρέσεις, νέα υλικά και τεχνικές διευκόλυναν την καθημερινή ζωή. Στην Αρχιτεκτονική, ο σχεδιασμός απελευθερώνεται γιατί πλέον η κάθε φαντασία μπορεί να υλοποιηθεί. Το «προεντεταμένο σκυρόδεμα έδωσε τη δυνατότητα κατασκευής καμπυλωτών υποστηρίγμάτων» χάρη στην επινόηση του Γάλλου Πολιτικού Μηχανικού Eugène Freyssinet (Janson και Janson, 2011, σ.795). Σ' αυτό το κλίμα διαμορφώθηκε η Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ελεύθερη από τις επιταγές του παρελθόντος και επικεντρωμένη στην επίλυση των δικών της σύγχρονων προβλημάτων.

Η σύγκρουση εμφανίζεται με ποικίλες και διαβαθμισμένες αντιδράσεις. Έχει πάντα δύο ή περισσότερα αντιμαχόμενα μέρη και στην κορύφωσή της τη συναντάμε ως πολεμική σύγκρουση ή ένοπλη εξέγερση. Άλλοτε, έχουμε ήρεμες διαδηλώσεις και απεργίες. Σύγκρουση θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, επίσης, τα μανιφέστα και οι δημόσιες δηλώσεις που εκφράζουν αντιπαραθέσεις. Μετά από κάθε μεγάλη σύγκρουση, οι στοχαστές πλαισιώνουν κάθε δράση με νέα θεωρητικά πλαίσια που θα εξασφαλίσουν την κανονικότητα και την νομοτέλεια. Δεν είναι εύκολο να διακρίνουμε το γεγονός που λειτούργησε ως μηχανισμός πυροδότησης, αλλά, είναι αναγκαίο για την κατανόηση των διαδοχικών εξελίξεων.

Εικόνα 1. Οπτικοαρχιτεκτονική ανάλυση των γεγονότων της επιχείρησης «Black Friday» στη Ράφα, Παλαιστίνη, από την ομάδα Forensic Architecture (2015). Το έργο χρησιμοποιεί αρχιτεκτονικές και οπτικές τεχνικές για την ανασύνθεση των γεγονότων για την ανάλυση της βίας στο δομημένο περιβάλλον.

Εικόνα 2. Forensic Architecture, The Architectural-Image-Complex, Rafah: Black Friday, 2015. Η εικόνα αποτελεί μέρος μιας ερευνητικής προσέγγισης που εξετάζει τον αντίκτυπο στρατιωτικών επιχειρήσεων στο δομημένο περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζει σε στρατιωτικές δυνάμεις όταν εξαπολύθηκαν μαζικοί βομβαρδισμοί λόγω απώλειας ενός στρατιώτη.

Πλαίσιο

Σύμφωνα με τον Claval (2022, 95-102) αν γενικεύσουμε τη θεωρία του Γάλλου φιλοσόφου Michel Foucault που ασχολήθηκε με τους χώρους του εγκλεισμού, η Αρχιτεκτονική έχει τη δύναμη να λειτουργεί ως φορέας που διευκολύνει την εξουσία και την καταπίεση. Από την άλλη, ο Eyal Weizman (2011) εξετάζει, μέσα από την έννοια της εγκληματολογικής (forensic) αρχιτεκτονικής, πώς η αρχιτεκτονική τεκμηριώνει και αποκαλύπτει συγκρουσιακές καταστάσεις. Αυτή η θεωρητική προσέγγιση εντοπίζει ότι σχεδιασμός δεν είναι ουδέτερος αλλά εκφράζει παρεμβάσεις που υποστηρίζουν ή καταλύουν κοινωνικά αιτήματα.

Σύγκρουση, στη γενικότερη έννοια της, είναι μια σημαντική αντίθεση μεταξύ δύο ή περισσότερων πεποιθήσεων, ιδεών ή ενδιαφερόντων (Λεξικό Collins). Στην περίπτωση αυτής της έρευνας, αναφερόμαστε στην αντίθεση μεταξύ συμφερόντων, στόχων και αντιλήψεων που οδήγησαν σε ένταση και αντιπαράθεση στον αστικό χώρο και αποτέλεσαν τον καταλύτη για τη διαμόρφωση της σημερινής Αρχιτεκτονικής. Ο αστικός χώρος αποτελεί το πεδίο όπου συγκεντρώνονται οι κοινωνικές αντιπαράθεσεις, καθώς εκεί συγκεντρώνονται οι υποδομές και ο πλούτος και διαπραγματεύονται οι συνθήκες διαβίωσης. Άλλοτε, οι συγκρούσεις παίρνουν την ακραία μορφή πολέμων και εμφυλίων, άλλοτε των έντονων κοινωνικών εξεγέρσεων και άλλοτε των διαδηλώσεων.

Αν και η έρευνα μελετά κυρίως τον 20ο αιώνα, πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία ενός ιστορικού γεγονότος που έδρασε ως η αφετηρία όλων των μετέπειτα εξελίξεων. Στο Παρίσι, η Επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1848 κατέλυσε οριστικά τη μοναρχία. Η ίδρυση της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας επηρέασε τη σκέψη για ισότητα και δημοκρατία. Τα ιδεώδη της Επανάστασης ενέπνευσαν μετέπειτα απελευθερωτικούς αγώνες και ιδεολογικά κινήματα. Τα πάντα πλέον αμφισβητούνται ενώ η αρχιτεκτονική που ήταν εργαλείο της απολυταρχίας απελευθερώνεται. Ωστόσο, η κάθε εξέλιξη έχει διττή σημασία. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Claval (2022) η αναδιαμόρφωση του Παρισιού (1853-1870) από τον βαρόνο Georges Eugène Haussmann ανέδειξε την πόλη. Το Παρίσι με αυτή τη μορφή θα έχει επιδραστικό ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Παρόλα αυτά ο Weizman (2017, σ.7) θεωρεί ότι η αναδιαμόρφωση πήρε τη «μορφή μιας δημιουργικής καταστροφής» που διευκόλυνε τη διάρρηξη της τότε κοινωνικής συνοχής.

Στον 20ο αιώνα, ξεχωρίζει ένα άλλο γεγονός με βαθιά πολιτική και φιλοσοφική επίδραση. Στη Ρωσία, το 1917, η Οκτωβριανή Επανάσταση της εργατικής τάξης κατέλυσε οριστικά την Τσαρική Αυτοκρατορία. Το γεγονός αυτό θα επηρεάσει φιλοσοφικά ιδεώδη και καλλιτεχνικά ρεύματα στη νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση αλλά και σε όλον τον κόσμο. Ο υπήκοος έγινε πολίτης, διεκδικεί ενεργό ρόλο στην κοινωνία και συμμετοχή στις αποφάσεις που τον αφορούν. Οι ιδεολογικές διαφορές, όμως, έφεραν συγκρούσεις. Φιλελεύθεροι, σοσιαλιστές κομμουνιστές διεκδικούσαν το αλάνθαστο. Υπήρχε όμως μία κοινή βάση. Η εξουσία δεν δίνονταν πλέον «Ελέω Θεού» αλλά δυνητικά άνηκε σε όλους. Μέσα σε αυτό το κλίμα η Αρχιτεκτονική θα επηρεαστεί από τη νεωτεριστική ματιά καλλιτεχνικών ρευμάτων και πρωτοπόρων ομάδων.

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου (1918-1939), μία ιδιαίτερη περίοδος με εναλλαγές αισιοδοξίας και απογοήτευσης συνεχιζόμενων αντιπαραθέσεων έντονου καπιταλισμού, φιλελευθερισμού, σοσιαλισμού, κομμουνισμού και ανερχόμενου φασισμού γεννά τον Μοντερνισμό, ένα κίνημα που επηρεάζει τις τέχνες και την Αρχιτεκτονική. Πολλές διαφορετικές ομάδες δίνουν διαφορετική προοπτική στο κίνημα και αναζητούν νέα εκφραστικά μέσα. Είναι μία εποχή που οι συγκρούσεις προβάλλουν ανάγκες και αιτήματα όπως την εξασφάλιση της υγιεινής, της ευκολίας και της λειτουργικότητας. Στη Σοβιετική Ένωση επικρατεί το ριζοσπαστικό ρεύμα της ρωσικής πρωτοπορίας ο Κονστρουκτιβισμός με έμφαση στην καινοτομία και την τεχνολογική πρόοδο. Στη Γερμανία παρόμοια χαρακτηριστικά σε πιο ρεαλιστική μορφή παρουσιάζει η γερμανική σχολή τέχνης, σχεδίου και αρχιτεκτονικής Μπάουχαους. Η Γερμανία μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο γνωρίζει έντονη οικονομική κρίση, πληθωρισμό, κοινωνικές εντάσεις. Υπάρχει γενικευμένη ανυπακοή περιγράφει η Peukert, Detlev (1992, σ.52). Η ομάδα Μπάουχαους αφουγκράζεται αυτό το κλίμα και θέτει ως προτεραιότητα τη λειτουργικότητα και τη διασφάλιση οικονομικότερης στέγασης ενώ συνδυάζει την αρχιτεκτονική με το σύγχρονο ντιζάιν. Η δραστηριότητα της σχολής μεταφέρθηκε στις ΗΠΑ το 1933 λόγω δίωξης των εκπροσώπων της από το ναζιστικό καθεστώς που αποδέχονταν μόνο τον νεοκλασικισμό.

Εικόνα 3.(προηγούμενη σελίδα) Αεροφωτογραφία της περιοχής της Όπερα στο Παρίσι, που αποτυπώνει την πολεοδομική διάταξη της πόλης και την κληρονομιά των μεταρρυθμίσεων του Haussmann κατά τον 19ο αιώνα.

Λίγα χρόνια αργότερα, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η κρίση στη στέγαση οξύνεται λόγω καταστροφής εκατομμυρίων σπιτιών, αύξησης του πληθυσμού, αστικοποίησης και οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με οικονομικές εκθέσεις ακόμα και η νικήτρια η Μεγάλη Βρετανία μετά τον πόλεμο είχε μεγάλο οικονομικά έλλειμμα (Harrison, 1998). Η γρήγορη και μαζική κατασκευή κοινωνικών κατοικιών είναι το αίτημα πολιτών σε διαδηλώσεις στις πόλεις. Την ίδια εποχή, στη Βρετανία, εμφανίστηκε ο Μπρουταλισμός όπου πρότεινε την αισθητική του ακατέργαστου απελευθερώνοντας οπτικά το σκυρόδεμα, υιοθέτησε μία ωμή λειτουργική αρχιτεκτονική χωρίς διακοσμήσεις και πολυτέλειες μετατρέποντας το κτίριο ως έκφραση ισότητας και μειώνοντας το κόστος ανοικοδόμησης του.

Κι ενώ στο μεταπολεμικό ψυχρό κλίμα η σύγκρουση παίρνει τη μορφή του άκρατου ανταγωνισμού και του διαχωρισμού κρατών ή πόλεων όπως συμβαίνει με το τείχος του Βερολίνου, λίγα χρόνια αργότερα, στο τέλος της δεκαετίας του 1970, ο Γαλλικός Μάης του 1968 αναταράσσει και αναδύει νέες μορφές σύγκρουσης. Στο Παρίσι, μια σειρά από μαζικές διαδηλώσεις και εξεγέρσεις φοιτητών και εργατών είχαν κοινό αίτημα τη χειραφέτηση του ατόμου από την καταπίεση της κυρίαρχης κουλτούρας. Μία σύγκρουση που ήθελε να αποδομήσει τις αξίες της εποχής.

Εικόνα 4,5. Πορεία διαδηλωτών στις 13 Μαΐου 1968 στο Παρίσι στην κορύφωση του κινήματος του 1968, κατά τη διάρκεια της ενωτικής διαδήλωσης που οργάνωσαν τα γαλλικά εργατικά συνδικάτα. Οι διαδηλωτές συγκεντρώνονται στην Place de la République κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης της 13ης Μαΐου 1968 στο Παρίσι.

Η αποδόμηση ως φιλοσοφική προσέγγιση ξεκίνησε με τον σύγχρονο Αλγερινό στοχαστή και φιλόσοφο Derrida. Το 1967 με το έργο του *De la grammatologie* εισάγει τη θεωρία της αποδόμησης και αμφισβητεί την αλήθεια. Η αλήθεια δεν πρέπει να εννοείται ως μοναδική αλλά μπορεί να ισχύουν πολλές εκδοχές για το ίδιο γεγονός ανάλογα από ποιο πρίσμα βλέπουμε το γεγονός και ποια ερμηνεία του δίνουμε. Η αποδόμηση ήταν η θεωρία που απενοχοποίησε την αμφισβήτηση των σταθερών αξιών, εννοιών και ιεραρχίας. Αντισυμβατικά κινήματα με αίτημα την αποδοχή της διαφορετικότητας διοργανώνουν συλλαλητήρια και βρίσκουν ανταπόκριση κυρίως στις νέες γενιές. Η σύγκρουση παίρνει πλέον τη μορφή της πρόκλησης. Ως αρχιτεκτονική αποτύπωση εμφανίστηκε δέκα χρόνια αργότερα στα τέλη της δεκαετίας του 1980 στις Η.Π.Α. και την Ευρώπη. Αρχιτέκτονες επηρεασμένοι από τη νέα τάση εφαρμόζουν την αποδόμηση μέσω του Ντεκονστрукτιβισμού που «διαμελίζει τη μοντέρνα αρχιτεκτονική και τη συναρμολογεί με νέους τρόπους όπως αναφέρουν οι Janson and Janson (2011, σ.947). Αταίριαστα στοιχεία και παραμορφώσεις χώρων που προκαλούν τον θεατή αλλά επίσης προσδίδουν μία αίσθηση ελευθερίας.

Εικόνα 6. Αριστερά: Αστυνομικοί ταραχές έξω από κτήριο που καταλήφθηκε από διαδηλωτές κατά τη διάρκεια των εμφυλίων αναταραχών στους δρόμους γύρω από τη Σορβόνη στο Παρίσι. Φωτογραφία: Reg Lancaster/Daily Express/Hulton Archive/Getty Images.

Εικόνα 7. Δεξιά: Γαλλική αστυνομία χρησιμοποιεί δακρυγόνα για να διαλύσει φοιτητικούς ταραχοποιούς στο Παρίσι: Φωτογραφία: Reg Lancaster/Getty Images.

Σύμφωνα με τη μαθηματική λογική, το πρώτο μέρος της παρούσας ερευνητικής εργασίας, θα μπορούσε να παρουσιασθεί ως μαθηματική συνάρτηση $A=f(Sc,TT)$ όπου A είναι το παραγόμενο αρχιτεκτονικό έργο, Sc είναι η κοινωνική σύγκρουση (social conflict, T είναι η θεωρητική τάση (Theory) και $f(Sc,T)$ η σχέση μεταξύ των κοινωνικών συγκρούσεων και της θεωρητικής προσέγγισης στην παραγωγή αρχιτεκτονικού έργου. Ανάλογα από το πόσο επιδραστική είναι η σύγκρουση, ή πόσο ανθεκτική είναι η θεωρητική τάση εξαρτάται το μέγεθος της αλλαγής και ο χρόνος διάρκειας του παραγόμενου αρχιτεκτονικού έργου.

Η σχέση κοινωνικής σύγκρουσης και διαμόρφωσης του αστικού χώρου θα μπορούσε να αποτυπωθεί, επίσης, βάσει το καρτεσιανό σύστημα συντεταγμένων που αποτυπώνουν κάθε σημείο στον χώρο. Αντίστοιχα, η αρχιτεκτονική διαμορφώνεται από κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συντεταγμένες και παράγει ανάλογα μοντέλα πόλης που καταλαμβάνουν διαφορετικές διαστάσεις στον χώρο. Οι βασικές διαστάσεις του χώρου που αποτυπώνουν την πολυπλοκότητα της αρχιτεκτονικής είναι: η x : οριζόντια ή μήκος, η y : κατακόρυφη ή ύψος, η z : βάθος, τρίτη διάσταση. Σήμερα, λόγω συνεχιζόμενων συγκρούσεων το σημείο O αυτό του άξονα το συναντάμε συχνά και κάτω από την επιφάνεια της Γης είτε για κτίσματα, είτε για υποδομές μεταφορών και συγκοινωνιών αλλά και για αμυντικούς σκοπούς. Όπως, λοιπόν, ένα σημείο στο καρτεσιανό σύστημα καθορίζεται από τη θέση του στους άξονες (x,y,z) , έτσι και οι αρχιτεκτονικές λύσεις ενσωματώνουν στοιχεία από συγκρούσεις, ιδεολογίες και τάσεις και τα τοποθετούν σε διαφορετικές διαστάσεις του χώρου.

Εικόνα 8.(επόμενη σελίδα) 1968, στη στοά του κτιρίου τέχνης της Στουτγάρδης: Ο Walter Gropius μιλά σε φοιτητές από το Ulm που διαμαρτύρονται για το κλείσιμο του University of Design. Φωτογραφία: Kurt Eppler

Η διάταξη μιας πόλης διαμορφώνει τη χρήση και την αντίληψη του χώρου. Στην οριζόντια διάσταση, η υπερβολική ανάπτυξη των πόλεων και η δημιουργία προαστίων αντικατοπτρίζουν κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις για πρόσβαση όλων και περισσότερων κατοίκων σε υψηλό βιοτικό επίπεδο. Στην κατακόρυφη διάσταση, οι ουρανοξύστες και οι ψηλές κατοικίες χρησιμοποιούνται ως σύμβολα δύναμης και οικονομικής ευημερίας. Σε περιόδους πολέμων, κατασκευάζονται υπόγεια καταφύγια και τούνελ ως λύση επιβίωσης ενώ σε περιόδους ανάπτυξης η υπόγεια εκμετάλλευση εξασφαλίζει τον βασικό κορμό μαζικής μεταφοράς και προσφέρεται για λύσεις βιώσιμης ανάπτυξης. Από την άλλη, οι συγκρούσεις δεν καθορίζουν μόνο τον τρόπο που οργανώνεται ο χώρος, αλλά επηρεάζουν και τη σχέση του ανθρώπου με αυτόν. Οι δημόσιοι χώροι γίνονται πεδία πολιτικών και κοινωνικών διεκδικήσεων ενώ ο χώρος σε καταστάσεις κρίσης αλλάζει την αντίληψη της σταθερότητας. Η αρχιτεκτονική, με την ικανότητά της να γεφυρώνει τις τάσεις και να διαχειρίζεται τις διαστάσεις στον χώρο, αποτελεί έναν μετασχηματιστή που αφουγκράζεται τα δεδομένα και τις αλλαγές που επιφέρει η σύγκρουση και τα προσαρμόζει στον σχεδιασμό του αστικού χώρου.

Πως επηρεάζουν οι κοινότητες
τη διαμόρφωση της πόλης
και τη χρήση των διαστάσεων
και τον αστικό χώρο

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΕΡΕΥ
 ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΘΕΩΡΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗ
 ΧΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΠΩΣ ΕΠΙΡΕΑΖΟΥ
 ΣΤΗ ΘΕΩΡΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΣ
 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕ
 ΕΩΝ ΣΤΗΝ Α
 ΤΚΡΟΥΣΕΙΣ Τ
 ΕΚΤΟΝΙΚΗ Κ
 ΜΟΡΦΩΣΗ Θ
 ΝΑΣΤΙΚΟΣ Χ
 ΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕ
 ΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΠΩΣ Ε
 ΑΜΟΡΦΩΣΗ ΘΕΩΡΤΙΚΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣ
 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΕΡΕΥ

νωνικές συγκρούσεις τη
 ορητικών τάσεων
 σεων στην αρχιτεκτονική
 ο σχεδιασμό;

Η παρούσα εργασία βασίζεται στη μέθοδο της βιβλιογραφικής έρευνας, η οποία στοχεύει στη συλλογή, την ανάλυση, και τη σύνθεση δημοσιευμένων σχετικών με το ερευνητικό ερώτημα. Η χρήση έγκυρων πηγών, κειμένων, φωτογραφιών, χαρτών προσφέρουν στην παρούσα εργασία ένα πολυδιάστατο πλαίσιο κατανόησης.

Στην εισαγωγή της εργασίας περιγράφονται προβληματισμός και το πλαίσιο. Μέσω της βιβλιογραφικής προσέγγισης μελετώνται θέματα που συνδέονται με τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές πτυχές της αρχιτεκτονικής. Αναλύονται αρχιτεκτονικά κινήματα, ρεύματα και τάσεις όπως Αρ Νουβό, Μοντερνισμός, Κονστρουκτιβισμός, Μπαουχάους, Μπρουταλισμός, Ντεκονστρουκτιβισμός στα πλαίσια κοινωνικών, πολιτικών και εθνικών εξάρσεων για παράδειγμα τον πρώτο (1914-1918) και δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1939-1945), τη ρωσική επανάσταση (1917-1923), τον ψυχρό πόλεμο (1947-1991), την κοινωνική εξέγερση του Μάη του 1968 στο Παρίσι. Αναδεικνύεται, επίσης, το ερευνητικό ερώτημα, δηλαδή πώς οι κοινωνικές συγκρούσεις επηρεάζουν τις θεωρητικές τάσεις και τη χρήση των διαστάσεων του χώρου. Αποσαφηνίζονται βασικοί όροι. Έννοιες όπως «κοινωνική σύγκρουση» και «αρχιτεκτονική διάταξη στη διάσταση του χώρου» ορίζονται βάσει βιβλιογραφίας και μαθηματικών τύπων. Για παράδειγμα, η κοινωνική σύγκρουση περιγράφεται ως αντίθεση συμφερόντων και ιδεολογίας που διαμορφώνει τις θεωρητικές τάσεις, ενώ η αρχιτεκτονική διάταξη στη διάσταση του χώρου είναι η αποτύπωση κοινωνικών εντάσεων μέσω της δόμησης και της οργάνωσης του αστικού περιβάλλοντος στις διαστάσεις του χώρου (μήκος, πλάτος, ύψος, πάνω ή κάτω από την επιφάνεια).

Το κύριο μέρος της εργασίας χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, εξετάζονται εμβληματικά έργα όπως το Σπίτι του Λαού στο Βέλγιο, το κτίριο της σχολής του Bauhaus, ο Πύργος του Τάτλιν, οι Επτά αδελφές στη Μόσχα, η Unité de Marseilles και το Μουσείο Guggenheim στο Μπιλμπάο για να αποσαφηνιστεί πώς οι κοινωνικές συγκρούσεις διαμορφώνουν την αρχιτεκτονική και τον αστικό χώρο. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επισημαίνονται αστικές παρεμβάσεις όπως η κατασκευή του τείχους του Βερολίνου, οι φαβέλες και οι δορυφορικές πόλεις σε αντίθεση με τον μοντέρνο οριζόντιο χωροταξικό σχεδιασμό ανά ζώνες της Μπραζίλια, η κάθετη ανάπτυξη στο Σικάγο, η υπόγεια ανάπτυξη τούνελ για να αποτυπωθεί η ιστορική σύνδεση συγκρούσεων και αστικού σχεδιασμού, να επισημανθούν πολιτικές αποφάσεις περιορισμού ή προβολής.

Τέλος, εξάγονται συμπεράσματα μέσα από την κριτική ανάλυση και τη σύνθεση της βιβλιογραφίας σχετικά με τον ρόλο της αρχιτεκτονικής ως αντανάκλασης των κοινωνικών συγκρούσεων και διατυπώνονται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα, όπως η διερεύνηση νέων συγκρούσεων και ο ρόλος του Αρχιτέκτονα στον 21ο αιώνα στην έγκαιρη επίλυσή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι συγκρούσεις του 20ου αιώνα
και η επίδρασή τους στις τάσεις του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού

1.1 Περίοδος πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων ως καταλύτης αλλαγής και θεωρητικών καινοτομιών

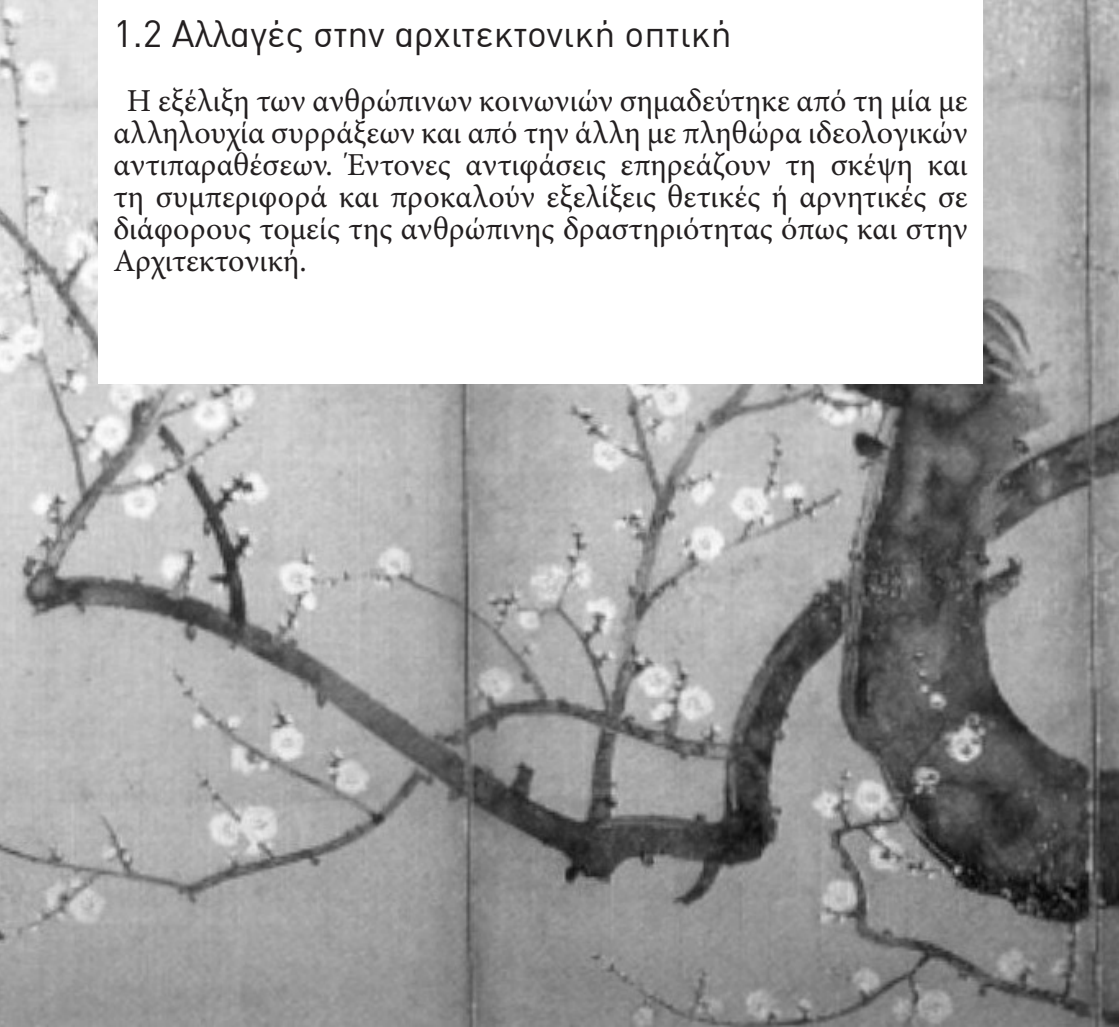
Ήδη από τον 19ο αιώνα η Ευρώπη και η Αμερική διανύει μεγάλες περιόδους συγκρούσεων και αποσταθεροποίησης. Αιματηροί πόλεμοι όπως ο Γαλλοπρωσικός (1870-1871), ο Ρωσοτουρκικός (1877-1878), ο Ισπανοαμερικανικός (1898) παράλληλα με απελευθερωτικούς ή εμφύλιους πολέμους όπως ο Αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος (1861-1865) ενίσχυσαν την τάση μιλιταρισμού. Οι συγκρούσεις αυτές είχαν άμεση επίδραση στον τρόπο ζωής σε όλους τους τομείς και φυσικά στην Αρχιτεκτονική και στον αστικό σχεδιασμό. Στις αμεσσότερες επιδράσεις λόγω των πολέμων καταγράφουμε την εξέλιξη της βιομηχανίας, του σιδηροδρομικού δικτύου, της τηλεγραφίας και της κατασκευής οχυρών. Οι εξελίξεις αυτές παράλληλα με τη μαζικοποίηση παραγωγής νέων υλικών όπως το οπλισμένο σκυρόδεμα, ο χάλυβας, σίδηρος, το γυαλί μεγάλης επιφάνειας ήταν το έναυσμα για μία διαφορετική εφαρμογή των αρχιτεκτονικών θεωριών.

Επίσης, από τα μέσα του 19ου αιώνα παρατηρούμε μεγάλη αστικοποίηση στην Ευρώπη και την Αμερική. Ο πλούτος είναι συσσωρευμένος στις πόλεις όπου έρχονται μαζικά εσωτερικοί μετανάστες για να εργασθούν εγκαταλείποντας την επαρχία δίχως η Πολιτεία να μεριμνήσει επαρκώς για αστικές υποδομές και θεσμοθετημένους εργασιακούς κανόνες. Οι συνθήκες διαβίωσης των νέων εργατών ξεσηκώνουν θύελλες αντιδράσεων, απεργίες ακόμα και ένοπλες συρράξεις. Στον 20ο αιώνα οι πολεμικές συρράξεις ξέφυγαν από τα πεδία μάχης και έφτασαν στις πόλεις. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος ήταν ο τελευταίος πόλεμος που καταγράφηκε σε πεδίο μάχης. Στο διάστημα του μεσοπολέμου οι συγκρούσεις είχαν εθνικό αλλά και ιδεολογικό υπόβαθρο. Τα κράτη ήθελαν να μεγαλώσουν το ζωτικό τους χώρο αλλά να επιβάλλουν και τις επικρατούσες ιδεολογίες τους. Εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής ύφεσης του 1929 και της αποστράτευσης χιλιάδων νέων αυξήθηκε κατακόρυφα η ανεργία και η δυσάρεσκεια.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος δεν αποφεύχθηκε και τα θύματά του αφορούσαν κυρίως άμαχο πληθυσμό. Οι πόλεμοι έγιναν σε μεγάλο βαθμό μέσα στην πόλη επειδή η κατάληψή της σήμαινε αυτόματα και αποδιοργάνωση στις υποδομές του αντίπαλου. Το τέλος του πολέμου συνοδεύτηκε με καταστροφή πολλών αστικών περιοχών και την πώληση ιδεολογιών. Αυτό το κλίμα επηρέασε και την εξέλιξη της Αρχιτεκτονικής που συνειδητά παραμέρισε την κλασική αρχιτεκτονική και επεδίωξε να αποτυπώσει τις νέες επιδιώξεις του ανθρώπου με κτίρια και υποδομές αντάξια των προσδοκιών του. Πολλές ήταν οι εκφράσεις, οι σχολές, τα κινήματα που μετασχημάτισαν σαν ντόμινο αυτές τις συγκρούσεις.

1.2 Αλλαγές στην αρχιτεκτονική οπτική

Η εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών σημαδεύτηκε από τη μία με αλληλουχία συρράξεων και από την άλλη με πληθώρα ιδεολογικών αντιπαραθέσεων. Έντονες αντιφάσεις επηρεάζουν τη σκέψη και τη συμπεριφορά και προκαλούν εξελίξεις θετικές ή αρνητικές σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως και στην Αρχιτεκτονική.

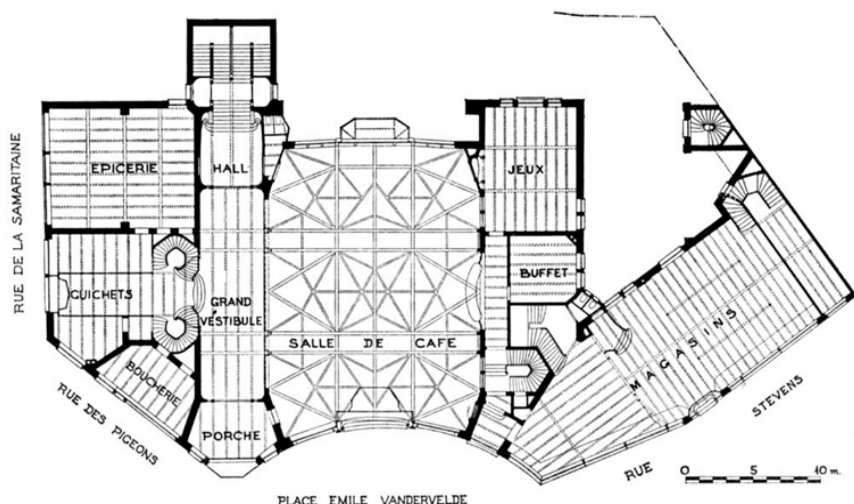

1.2.1 Έμπνευση από τη φύση, Οργανικότητα, Ροή

Στο τέλος του 19ου αιώνα, ως αντίδραση στη φρίκη του πολέμου, οι θεωρητικοί της Art Nouveau (1890– 1914) αναζητούσαν νέες μορφές έκφρασης. Οι αρχιτέκτονες επηρεασμένοι από τις αρχές της Art Nouveau σχεδίασαν κτίρια εμπνευσμένα από τη φύση, γεμάτα όμορφα, πολύχρωμα στοιχεία αρμονικά προς το περιβάλλον. Ένας άλλος λόγος είναι η εισαγωγή ιαπωνικών καλλιτεχνημάτων. Η Ιαπωνία υπό την απειλή στρατιωτικής επέμβασης αναγκάστηκε να απαλλαγεί από τον απομονωτισμό και να συνάψει τη συνθήκη Kanagawa (1854) με τα κράτη της Δύσης. Η ανακάλυψη της ιαπωνικής τέχνης με τις ασύμμετρες συνθέσεις και τη διακοσμητική απλότητα επηρέασε τον Δυτικό Κόσμο. Ο αρχιτέκτονας συνεργάζεται με πολυέμπειρους τεχνίτες για να εμπλουτίσει τα κτίρια του με στοιχεία φιλοτεχνημένα με μικρολεπτομέρεια και ιδιαιτερότητα, εμπνευσμένα όχι πλέον «από ιστορικά πρότυπα» αλλά από τη φύση (Furneau, 1981, σ.416). Η φύση φαντάζει πλέον ως ο αντίθετος πόλος των συγκρούσεων και μιας εποχής που αποξενώνει όλο και περισσότερο τον κάτοικο της πόλης από τις ρίζες του. Ένα άλλο στοιχείο που επιδιώκει ο Αρχιτέκτονας είναι η αποτύπωση της ροής. Στη φύση ό,τι είναι στατικό πεθαίνει. Έτσι, η κίνηση και το φως πρέπει να εξασφαλίζονται μέσα στο κτίριο. Η εφαρμογή καμπύλων, ανοιγμάτων και διαφανειών απελευθερώνουν την κίνηση και προσδίδουν θετική στάση στους ένοικους του κτιρίου. Αυτή την τάση τη βλέπουμε ανανεωμένη μέχρι σήμερα,

Εικόνα 9. Το έργο «Flowering Plum and Camellia» (περ. 1850) του Suzuki Kiitsu, μια εξαιρετική διακοσμητική οθόνη της ιαπωνικής σχολής Edo. Η εικόνα αντιπροσωπεύει την παραδοσιακή ιαπωνική τέχνη, με τη χρήση φυσικών μοτίβων, αφαιρετικών γραμμών και χρυσού φόντου. Οι byōbu οθόνες όπως αυτή επηρέασαν τόσο την ευρωπαϊκή διακόσμηση όσο και τη δυτική τέχνη μέσω του ρεύματος του ιαπωνισμού.

παρόλο που η Art nouveau δεν επικράτησε γιατί η μοναδικότητα των στοιχείων της δεν ταυτίστηκε με τη μαζική παραγωγή και την πρακτικότητα. Ωστόσο έδωσε δείγματα εξαιρετικά. Στις Βρυξέλλες, στα τέλη του 19ου αιώνα, γίνονταν διαδηλώσεις και απεργίες για τη θέσπιση του καθολικού δικαιώματος ψηφοφορίας. Σε αυτά τα πλαίσια ο Βέλγος Αρχιτέκτονας Victor Horta (1861-1947), υπό την εντολή του Βέλγικου Εργατικού Κόμματος, σχεδίασε το «Σπίτι του Λαού» (1896-9) (Furneau, 1981, σ. 418). Το κτίριο είχε «πρόσοψη καμπύλη» που προσέδιδε κίνηση ενώ η εναλλαγή μεγάλων παραθύρων, τούβλου και σίδηρου φανέρωνε δυναμική, διαφάνεια και λειτουργικότητα σε ένα κτίριο που προορίστηκε να γίνει σύμβολο ενότητας. Προσέφερε πρόσβαση σε μόρφωση και ψυχαγωγία σε πολίτες που μέχρι τότε ένιωθαν αποκομμένοι.

Εικόνα 10. Κάτοψη “Του σπιτιού του Λαού”, ενός εμβληματικού δημόσιου κτηρίου που σχεδιάστηκε για να φιλοξενεί κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες της εργατικής τάξης. Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα μοντερνιστικής αρχιτεκτονικής με έντονη λειτουργική διάταξη.

Σήμερα, η έμπνευση από τη φύση δεν σταματά να αποτελεί λύση για τους Αρχιτέκτονες κυρίως ως απάντηση στις διαμαρτυρίες και διεκδικήσεις των οικολογικών κινήσεων της δεκαετίας του 1980, τη δημιουργία των πράσινων κομμάτων και της οικολογικής συνείδησης. Το 2014, στο Μιλάνο, έχουμε την κατασκευή του Bosco Verticale, εμβληματικού έργου που συνδυάζει στοιχεία οργανικού μοντερνισμού και βιώσιμης αρχιτεκτονικής. Η διαχείριση του φωτός και του αέρα είναι κύριο μέλημα των δύο πολυόροφων κτιρίων που σχηματίζουν ένα κάθετο δάσος από 20.000 φυτά και προσφέρουν την πολυπόθητη αρμονία με τη φύση στο κέντρο της πόλης.

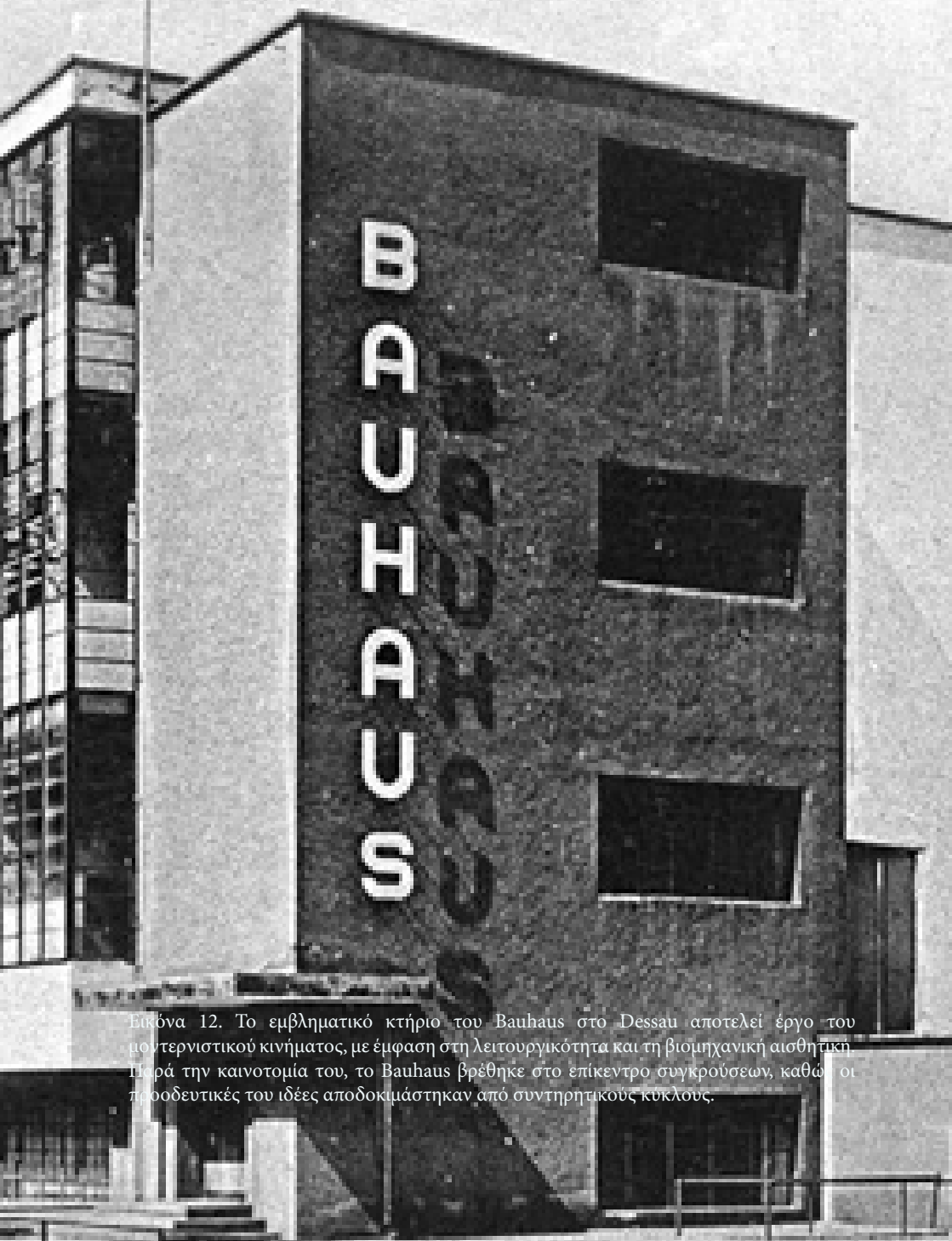

Εικόνα 11. Το «Bosco Verticale» στο Μιλάνο, σχεδιασμένο από τον Stefano Boeri Architetti. Το έργο αυτό αποτελεί ένα «μοντέλο» βιοφιλικής αρχιτεκτονικής, ενσωματώνοντας χιλιάδες δέντρα και φυτά στην κατασκευή του, βελτιώνοντας το μικρόκλιμα και τη βιωσιμότητα, κατ'επέκταση, των πόλεων.

1.2.2 Λιτότητα, Λειτουργικότητα, Σύνδεση Αρχιτεκτονικής και Τεχνολογίας

Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, το ρομαντικό κλίμα δεν ταιριάζει στις τραυματικές εμπειρίες του πολέμου. Ο ρεαλισμός επικρατεί. Ο πληθυσμός συγκεντρώνεται στις πόλεις όπου είναι οικονομικά κέντρα. Οι πολίτες ζουν το παράδοξο του μεσοπολέμου. Από την μία επικρατεί πολιτική ένταση και οικονομική ανασφάλεια και από την άλλη η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος προσφέρει ελπίδα και νέες δυνατότητες. Στην αρχιτεκτονική επιτελείται άλμα χάρη στο κίνημα του Μοντερνισμού που χρησιμοποιεί την τεχνολογία και τη δυνατότητα νέων υλικών για να μειώσει τις κοινωνικές ανισότητες όσον αφορά στην κατοικία. Ο Μοντερνισμός απαιτεί λιτές, καθαρές, λειτουργικές γραμμές. Οι ανάγκες του πληθυσμού λαμβάνονται υπόψη και η αρχιτεκτονική εστιάζεται στη διατύπωση του Αμερικανού Αρχιτέκτονα Louis Sullivan, το 1896, ότι η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία “form follows function” δίνοντας προτεραιότητα στον σκοπό για τον οποίο σχεδιάζεται ένα κτίριο και μετά να δοθεί το σχήμα του.

Στην ηττημένη και οικονομικά εξουθενωμένη Γερμανία μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο γεννιέται μία από τις πιο επιδραστικές ομάδες στην ιστορία της Αρχιτεκτονικής, το κίνημα Bauhaus (1919 – 1933) που συνδυάζει αρχιτεκτονική, βιομηχανικό σχέδιο και τεχνολογία. Η μαζική βιομηχανική παραγωγή απενοχοποιείται επειδή μειώνει αισθητά το κόστος κατασκευής. Το Bauhaus ήταν η απάντηση στην κοινωνική αστάθεια της χώρας. Οι ιδέες του Walter Gropius και των συνεργατών του Paul Klee και Wassily Kandinsky θα έφερναν στο προσκήνιο την εκδημοκρατικοποίηση του κτιρίου. Το κτίριο είναι αποτέλεσμα μίας ομάδας καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων. Καθήκον τους είναι η δημιουργία λειτουργικού χώρου που θα κάλυπτε τις ανάγκες του ένοικου. Το κτίριο της σχολής Bauhaus στο Dessau της Γερμανίας αποτελεί παράδειγμα αυτής της τάσης. Επιδεικνύει μία καθαρή γεωμετρία, λιτή γραμμή, κατακερματισμένα τμήματα με διαφορετικές λειτουργίες που ενώνονται μεταξύ τους με γέφυρες και διαδρόμους. Γυάλινες επιφάνειες επιτρέπουν το άνοιγμα του χώρου. Το κτίριο είναι Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής κληρονομιάς και σημείο αναφοράς ακόμα και σήμερα για τον σχεδιασμό του. Η πρωτοπορία της ομάδας Bauhaus που ήταν ενάντια στα νεοκλασικιστικά πρότυπα προκάλεσε το μένος του ναζιστικού καθεστώτος και εκδιώχθηκε. Ως αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης ήταν η εγκατάσταση μελών της ομάδας στην Αμερική όπου μεταλαμπάδενσαν τις βασικές αρχές της.

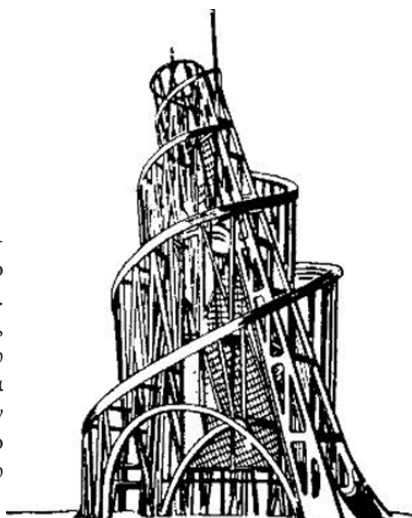

Εικόνα 12. Το εμβληματικό κτήριο του Bauhaus στο Dessau αποτελεί έργο του μοντερνιστικού κινήματος, με έμφαση στη λειτουργικότητα και τη βιομηχανική αισθητική. Παρά την καινοτομία του, το Bauhaus βρέθηκε στο επίκεντρο συγκρούσεων, καθώς οι προοδευτικές του ιδέες αποδοκιμάστηκαν από συντηρητικούς κύκλους.

1.2.3 Ριζοσπαστικότητα, Γεωμετρικά σχήματα, Αφαιρετικότητα

Μετά τη Ρωσική επανάσταση η απόρριψη των παραδοσιακών αρχών και η πίστη για τη δύναμη του ανθρώπου στη νέα εποχή αποτυπώθηκε στα έργα Ρώσων πρωτοπόρων Αρχιτεκτόνων αν και ελάχιστα σχέδια «ξεπέρασαν το πειραματικό στάδιο» (Janson and Janson, 2011, σ. 947). Το πρώτο εμβληματικό έργο των πρωτοπόρων ρωσικών αρχιτεκτόνων είναι ο «Πύργος» του Τάτλιν. Ένα έργο που δεν ολοκληρώθηκε, αλλά έμεινε σε σχέδια και μακέτες από τον αρχιτέκτονα Βλαντιμίρ Τάτλιν και συμβολίζει τη δύναμη της επανάστασης και την πίστη στην τεχνολογική πρόοδο. Ο Πύργος είχε σπειροειδή μορφή με κλίση και συνεχή περιστροφή. Προορίζονταν να γίνει ένα κτίριο 600 μέτρων με τη μορφή σπείρας που στρέφεται με δυναμισμό και ελευθερία προς τα επάνω. Ο Πύργος δεν βασίζεται σε ένα κατακόρυφο άξονα ως πράξη «επαναστατικότητας» (Λάββας, 2008, 292). Η μακέτα αυτή είναι πηγή έμπνευσης για την Αρχιτεκτονική. Η ρωσική πρωτοπορία και το ανεξάρτητο πνεύμα των μελών της διακόπηκε στη δεκαετία του 1930 από την επικράτηση του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού και τις συγκρούσεις στο Σοσιαλιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα.

Εικόνα 13. Ο «Πύργος του Τάτλιν» (1919-1920), ένα ουτοπικό αρχιτεκτονικό σχέδιο του Vladimir Tatlin για την Τρίτη Διεθνή. Με τη σπειροειδή μεταλλική του μορφή, ενσωματώνει τις αρχές του κονστρουκτιβισμού και συμβολίζει την επαναστατική αισιοδοξία της σοβιετικής πρωτοπορίας. Παρότι δεν κατασκευάστηκε τότε, παραμένει σύμβολο της σύγκρουσης μεταξύ αρχιτεκτονικού οράματος και τεχνικών περιορισμών.

1.2.4 Συλλογικότητα, συμμετρία και μνημειακή κλίμακα

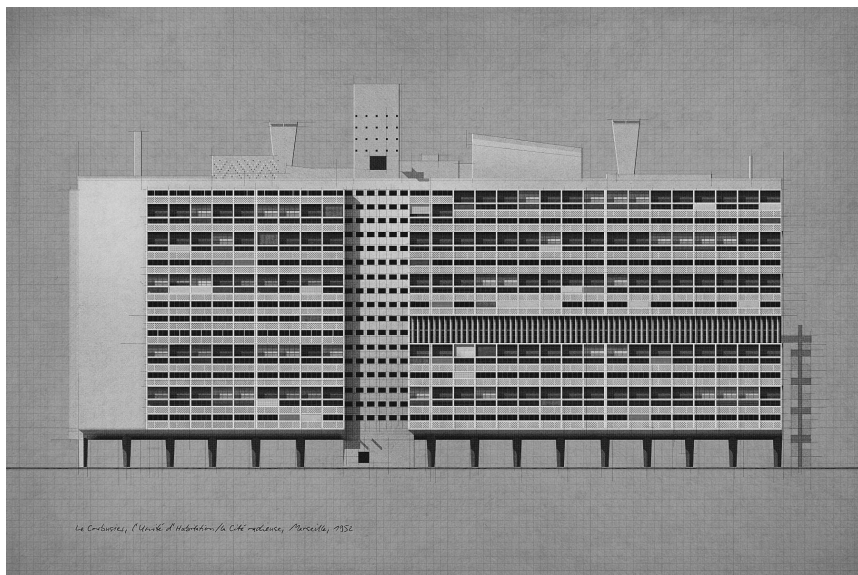
Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι συγκρούσεις μέσα στο Κομμουνιστικό κόμμα δεν σταματούν. Η κυρίαρχη τάση απαιτεί μεγάλες κατασκευές ως εργαλείο επιβολής των αξιών της συλλογικότητας και της δύναμης της κόμματος. Οι «Επτά Αδελφές στη Μόσχα», οι επτά ουρανοξύστες από 130 έως 240 μέτρα ύψος δεσπόζουν στην πόλη. Κάθε κτίριο αποτελείται από ένα κεντρικό πύργο και πιο χαμηλές πτέρυγες. Οι είσοδοι είναι εντυπωσιακοί και οι κορυφές στολίζονται με σύμβολα του κομμουνιστικού κόμματος. Τα κτίρια προορίζονται για κατοικίες, γραφεία, ξενοδοχεία, πανεπιστήμιο. Ο χάλυβας και το οπλισμένο σκυρόδεμα, το μάρμαρο και ο γρανίτης συμβολίζουν τον πλούτο και τη δύναμη.

Εικόνα 14. Το Kudrinskaya Square Building στη Μόσχα (1958), ένας από του επτά «Σταλινικούς ουρανοξύστες». Συνδυάζει νεοκλασικά και Art Deco στοιχεία, προβάλλοντας το σοβιετικό ιδεώδες της μνημειακής δόμησης. Η κατασκευή του αντικατοπτρίζει την πολιτική στόχευση του σταλινικού καθεστώτος για την επιβολή μιας επιβλητικής και ιδεολογικά φορτισμένης αρχιτεκτονικής.

1.2.5 Ακατέργαστη εμφάνιση, γεωμετρικές φόρμες, μονοτονία

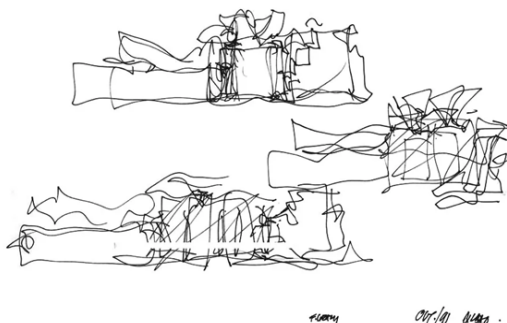
Στην Ευρώπη «το ιδεολογικό κλίμα ήταν εχθρικό σε κάθε είδους μνημειακότητα» επισημαίνει ο Frampton (2017, σ. 201). Η μεταπολεμική εποχή είναι περίοδος έντονων κοινωνικών αλλαγών. Πορείες, διαδηλώσεις και απεργίες αποδεικνύουν ότι οι πολίτες θεωρούν δεδομένη την απόκτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και εργασίας. Ένα από τα ζητήματα που πυροδοτούσε τις ανισότητες ήταν η άμεση ανάγκη για στέγαση. Ο Μπρουταλισμός ήταν το αρχιτεκτονικό κίνημα που έφερε τη λύση. Η εμφανής χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος δεν αποτελεί ταμπού αλλά προβάλλει την ακατέργαστη εμφάνιση. Η Αρχιτεκτονική δεν είναι πλέον πεδίο προβολής πλούτου. Η κοινωνική συνοχή και η ικανοποίηση των κοινωνικών μαζών προέχει. Έτσι, στην Ευρώπη και την Αμερική, μπρουταλιστικά κτίρια προσφέρουν γρήγορη και χαμηλού κόστους κατοικία μειώνοντας τις κοινωνικές εντάσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι l'Unité de Marseilles (1947-1952), ένα 17όροφο κτίριο με μία ιδιοφυή «διάταξη διπλών διόροφων διαμερισμάτων» (Furneau-Jordan, 1981,433). Την ίδια εποχή με την κατασκευή, η Μασσαλία ζει εντάσεις της μεταπολεμικής κρίσης. Το κλίμα ήταν διχασμένο από ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και από απεργίες όπως η απεργία των Λιμενεργατών που η Κυβέρνηση καταστέλλει με την παρουσία στρατού. Η Unité de Marseilles με τα μεγάλα παράθυρα, τα μπαλκόνια, την πιλοτή ορθώνεται ως καταλύτης σε αυτή την ένταση προβάλλοντας ένα πιο αισιόδοξο και δημοκρατικό μέλλον. Το κτίριο των 337 κατοικιών, κοινόχρηστων χώρων, χώρων άθλησης, με ξενώνες και νηπιαγωγείο προορίζονταν να λειτουργήσει ως «κοινωνικός πυκνωτής παρόμοιος με τις σοβιετικές κοινοβιακές πολυκατοικίες». (Frampton, 2017, σ. 205)

Εικόνα 15. Το Unité d'Habitation στη Μασσαλία (1952) σχεδιασμένο από τον Le Corbusier, δείγμα μοντερνιστικής και μπρουταλιστικής αρχιτεκτονικής. Ενσαρκώνει το όραμα της «κάθετης πόλης», ενσωματώνοντας κατοικίες, κοινόχρηστους χώρους και βασικές υπηρεσίες σε ένα αυτοδύναμο σύμπλεγμα. Το κτίριο επηρέασε βαθιά τη μεταπολεμική μαζική κατοίκηση, ενώ παράλληλα προκάλεσε κριτική για την όψη του.

1.2.6 Ασύμμετρες δομές, κίνηση, ένταση

Στα τέλη του 20ου αιώνα οι συγκρούσεις παίρνουν τη μορφή απαξίωσης των πολιτικών συστημάτων και των παραδοσιακών αξιών και στερεοτύπων. Είχε προηγηθεί ο Μάης του 1968 και η γέννηση κοινωνικών κινήματων που διεκδικούσαν την αποδοχή της διαφορετικότητας, τη χειραφέτηση της γυναίκας, την κατάργηση φυλετικών διακρίσεων. Στις μεγάλες πόλεις υπήρχαν καθημερινές αντιπολεμικές διαδηλώσεις. Οι νέες ιδέες μεταδίδονται άμεσα και ευρέως μέσω των μέσων ενημέρωσης. Η τηλεόραση μεταδίδει εικόνες που αποσταθεροποιούν την εντύπωση μιας καλά οργανωμένης κοινωνίας. Στην αρχιτεκτονική αυτή η τάση αποδόθηκε με τον Ντεκονστрукτιβισμό. Νέα κτίρια αποδομούν τη συμμετρία, γίνονται παγκόσμια σύμβολα ως νεωτερισμοί και συμβολίζουν την εξέλιξη. Εντυπωσιάζουν τον πολίτη και τον προκαλούν να σκεφτεί εκτός πλαισίου και να απορρίψει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Αποδομούν όχι μόνο τη συμμετρία αλλά και καθετί αναμενόμενο, δηλώνουν ότι τίποτα πλέον δεν είναι σταθερό και δίνουν κίνηση στα κτίρια. Τα κτίρια αυτά παίζουν με τους χώρους και μας προσκαλούν να τους εξερευνήσουμε με διαφορετικούς τρόπους. Το Guggenheim Museum του Καναδοαμερικανού Αρχιτέκτονα Frank Gehry στο Μπιλμπάο της Ισπανίας (1997) είναι απόλυτο δείγμα αποδομητισμού. Το κτίριο μοιάζει να ρέει. Με τη βοήθεια σχεδιαστικών ηλεκτρονικών προγραμμάτων φτιάχτηκε ένα κτίριο με «διαρκώς μεταβαλλόμενες όψεις» (Janson and Janson, 2011, σ.950). Νέα τεχνολογικά υλικά όπως πλάκες τιτάνιου προσδίδουν βιομηχανική όψη ενώ λόγω της αλληλεπίδρασης του τιτάνιου στο φως, η εμφάνιση του μουσείου μεταβάλλεται στη διάρκεια της ημέρας.

Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι καμία αρχιτεκτονική ομάδα δεν έχει στεγανά. Οι αρχιτέκτονες ζουν στην εποχή τους. Γίνονται και οι ίδιοι αποδέκτες ή εκφραστές των κοινωνικών αιτημάτων. Αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι η στιγμή της σύλληψης της ιδέας και της υλοποίησης του έργου. Στον 20ο αιώνα, τον αιώνα των ανατροπών, των συγκρούσεων, των διχασμών τα αρχιτεκτονικά έργα συντελούν στην εξέλιξη της κοινωνίας και εκφράζουν λιγότερο ή περισσότερο την ανάγκη για την οικοδόμηση μίας πόλης πιο ειρηνικής και πιο δημοκρατικής.

Εικόνα 16. (προηγούμενη σελίδα) Σκίτσο του Frank Gehry για το Guggenheim Museum στο Μπιλβάο (1997). Το σχέδιο αποτυπώνει τη ρευστή και αποδοτική μορφή του μουσείου, που χαρακτηρίζεται από μη ευθύγραμμες γεωμετρικές και οργανικές καμπύλες.

Εικόνα 17. Guggenheim Museum Bilbao. Η οργανική μορφή του φέρει επάνω της από φύλλα τιτανίου και η χρήση προηγμένων ψηφιακών εργαλείων στην σχεδίασή του καθιστούν το μουσείο ένα από τα πιο πρωτοποριακά του 20ου αιώνα. Το Guggenheim θα αποδοτώντας την αναγέννηση της πόλης, ενίσχυσε την οικονομία και τον τουρισμό («Guggenheim Effect»).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Πολυδιάστατη αρχιτεκτονική έκφραση στον αστικό χώρο ως αποτέλεσμα της διαχείρισης συγκρουσιακών συνθηκών

2.1 Εκμετάλλευση της οριζόντιας διάστασης: διαχείριση ορίων κατά μήκος

Σε αυτή την ενότητα, διερευνάται πώς η οριζόντια διάσταση του χώρου διαμορφώθηκε αλλά και πώς αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις στον αστικό ιστό. Μέσω των παραδειγμάτων θα διερευνηθεί πως η αρχιτεκτονική μέσα από τη διαχείριση των ορίων και την αναζήτηση λύσεων, προάγει την κοινωνική συνοχή και την προάσπιση των ελευθεριών του ατόμου ή την περιορίζει.

2.1.1 Το Τείχος του Βερολίνου: Όρια, Συμβολισμοί και Αστική Διάσπαση

Πολλές φορές οι αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις είναι αποτέλεσμα σύντομων διαβουλεύσεων με γνώμονα κάποια πολιτική πρακτική. Η διαχείριση οριζόντιων ορίων στον αστικό χώρο αποκαλύπτει τη σύνδεση μεταξύ αρχιτεκτονικής και πολιτικής, καθώς τα όρια συχνά λειτουργούν ως φυσικά και συμβολικά εμπόδια που επαναπροσδιορίζουν τις γεωγραφικές και κοινωνικές σχέσεις. Η επιβολή αυθαίρετων ορίων στον χώρο συνήθως δε χρησιμεύει παρά για την επιβολή κάποιων μη φιλικών αποφάσεων προς τους πολίτες, επηρεάζοντας τη λειτουργία, τη συνοχή και την κινητικότητα εντός των πόλεων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εκμετάλλευσης της οριζόντιας διάστασης, για τη δημιουργία ενός τεχνητού και ιδεολογικού φραγμού, είναι το τείχος του Βερολίνου. Στη μεταπολεμική ηττημένη Γερμανία, η διαίρεση του Βερολίνου έγινε μετά από αμοιβαία συμφωνία των νικητών και συμμάχων του πολέμου που πρέσβευαν όμως δύο διαφορετικές ιδεολογίες τον φιλελευθερισμό και τον κομμουνισμό. Η κατασκευή του Τείχους με πρωτοβουλία της Ανατολικής Γερμανίας, του κομμουνιστικού τομέα, συμβόλισε τη διαίρεση, την επικράτηση του ψυχρού πολέμου, την αποτυχία της ειρηνικής συνύπαρξης των δύο ιδεολογικών μπλοκ. Ήταν κυρίως «παραβίαση ενός άγραφου κοινωνικού συμβολαίου» ότι η μετακίνηση ανάμεσα στις ζώνες ήταν ελεύθερη και η επιστροφή στον τομέα ήταν εθελοντική (Mayor, 2010, 290). Κατασκευάστηκε το 1961, εξελίχθηκε σε τέσσερις φάσεις κατασκευής και διαμόρφωσε έναν αστικό χώρο που διέφερε ριζικά ανάμεσα στην Ανατολική και τη Δυτική πλευρά, τόσο ως προς τη λειτουργία όσο και ως προς τη συμβολική του σημασία. Στην τελική μορφή του, το επιβλητικό κατασκευαστικό έργο των 155 χλμ. σε μήκος και 3,6 μέτρων σε ύψος λειτουργούσε με στόχο να ενισχύσει τον περιορισμό και την απομόνωση ανάμεσα σε δύο διαφορετικής μορφής εξουσίες στην ίδια πόλη. Αποτελούνταν από λείες προκατασκευασμένες τσιμεντένιες πλάκες, σχεδιασμένες για να αποτρέπουν την αναρρίχηση. Σχεδιασμένο αρχιτεκτονικά για έλεγχο και επιβολή ορίων, με στρατιωτικά φυλάκια και «νεκρές» ζώνες ήταν το απόλυτο σύμβολο του περιορισμού της κινητικότητας και της ελευθερίας.

Εικόνα 18. (επόμενη σελίδα) Το τείχος του Βερολίνου το 1962 στη γωνία των οδών Bernauer Straße και Schwedter Straße, με την επιγραφή «Υπάρχει μόνο ένα Βερολίνο». Αποτυπώνεται η πολιτική και φυσική διαίρεση της πόλης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, όταν το Τείχος χώριζε το Ανατολικό από το Δυτικό Βερολίνο. Το Βερολίνο υπήρξε το επίκεντρο της σύγκρουσης Ανατολής- Δύσης, ενώ το Τείχος κατέρρευσε αργότερα, σηματοδοτώντας την επανένωση της Γερμανίας.

Στην Ανατολική πλευρά το τείχος ήταν ένας μονολιθικός και στρατιωτικός φραγμός που εξέφραζε τη σοσιαλιστική ιδεολογία με την επιφάνειά του να παραμένει καθαρή από γκράφιτι και οποιαδήποτε μορφή αυθόρμητης έκφρασης, καθώς φρουρούνταν αυστηρά από στρατιωτικές δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, το τείχος πήρε μία τελείως διαφορετική διάσταση. Η Δυτική πλευρά του Τείχους δεν εξυπηρετούσε άμεσα την αποτροπή, αλλά λειτουργούσε ως σύνορο μεταξύ του Δυτικού Βερολίνου και του Ανατολικού μπλοκ. Η επιφάνειά του διακοσμήθηκε με γκράφιτι, που αντιπροσώπευαν πολιτικά μηνύματα, καλλιτεχνική έκφραση και κοινωνική διαμαρτυρία. Η πλευρά αυτή αποτελούσε σύμβολο αντίστασης και ελευθερίας. Η κατασκευή του Τείχους αποτέλεσε παράδειγμα διάσπασης της παραδοσιακής έννοιας του αστικού χώρου. Διέλυσε την πολυλειτουργικότητα και τη συνοχή του Βερολίνου, μετατρέποντας την πόλη σε δύο διακριτές ζώνες, δημιουργώντας ασυνέχειες στον πολεοδομικό ιστό κατακερματίζοντας δρόμους και γειτονιές.

Η οριζόντια διάσταση στον αστικό χώρο, όπως αποτυπώθηκε με το Τείχος του Βερολίνου, αποδεικνύει τον καταλυτικό ρόλο της Αρχιτεκτονικής στη διαχείριση κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών συγκρούσεων. Το τείχος αποτέλεσε ένα φυσικό όριο και έναν μηχανισμό επιβολής εξουσίας, που επενέβη στην πολεοδομική συνοχή και χώρισε κοινότητες. Η διχοτόμηση της πόλης αντανάκλασε τη διαίρεση των δύο ιδεολογικών κόσμων, ενώ οι διαφορές στη χρήση του χώρου στις δύο πλευρές υπογράμμιζαν την αντίθεση ανάμεσα στον περιορισμό και την ελευθερία.

2.1.2 Παραγκουπόλεις: Κοινωνικές Ανισότητες και Αστικές Συγκρούσεις

Οι παραγκουπόλεις είναι αυθαίρετες αστικές δομές όπου αδυνατούν να επιλύσουν συγκρούσεις και ανισότητες. Είναι μία αντι-πόλη που πολλές φορές χρησιμοποιείται για να επιλυθούν προβλήματα των μεγαλουπόλεων όπως χωματερές και κέντρα επεξεργασίας τοξικών υλικών. Οι παραγκουπόλεις στερούνται οργανωμένων υποδομών και αποκλείουν τις χαμηλότερα οικονομικές τάξεις από κάθε δυνατότητα κοινωνικής ένταξης, παιδείας και υγειονομικής περίθαλψης. Εντοπίζουμε παραγκουπόλεις πλέον σε όλο τον κόσμο. Αποτελούν, ένα άναρχο σύνολο αποσπασμένων κατοικιών και συνωστισμού. Πολλές φορές αυτοί οι χώροι γίνονται το ντεκόρ μιας ταινίας ή το παρακμιακό περιβάλλον ενός λογοτεχνικού βιβλίου αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι παρά ο τόπος για εκατομμύρια αποκλεισμένους ανθρώπους.

Οι φαβέλες και συγκεκριμένα η Rocinha (Ροσίνια) αποτελούν ανεπίσημους οικισμούς με αυτοσχέδιες κατασκευές οι οποίοι έχουν επιλεχθεί από χαμηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα ως προσιτή λύση στέγασης. Είναι η μεγαλύτερη φαβέλα της Βραζιλίας, στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Αν και θεωρείται κοντά στο αστικό κέντρο, γεγονός που τη καθιστά πιο ελκυστική για κατοίκηση σε σχέση με άλλες επίσημες λύσεις κοινωνικής στέγασης, έχει χαρακτηριστεί εκτός του εγκεκριμένου αστικού ιστού. Η πολιτεία επιβεβαιώνει την απομόνωση της φαβέλας από την επίσημη πόλη δημιουργώντας αστικά σκληρά όρια, όπως περιφερειακούς αυτοκινητόδρομους ή τοίχους ενώ ο πληθυσμός αυξάνεται συνεχώς (Veiga, 2021, σ.17). Η χωροθέτηση αυτής της παραγκούπολης αναπτύσσεται σε απότομες περιοχές με υψομετρικές διαφορές που είναι ακατάλληλες για επίσημη δόμηση. Ωστόσο, η έλλειψη ρυθμιστικών πλαισίων επιτρέπει στους κατοίκους να οικοδομούν σε κάθε διαθέσιμο χώρο. Αυτό δημιουργεί οριζόντια επέκταση χωρίς αστικό σχεδιασμό, με αποτέλεσμα να περιορίζεται ο δημόσιος χώρος, να επεκτείνεται προς κάθε κατεύθυνση και να επιδεινώνονται οι συνθήκες διαβίωσης.

Ταυτόχρονα, στα πλαίσια της επέκτασης οι κάτοικοι προσθέτουν ορόφους ή τμήματα καθώς αυξάνονται οι ανάγκες με ό,τι υλικά είναι διαθέσιμα, με πολλές δομές να εξελίσσονται από προσωρινές σε μόνιμες, παρόλο που η στατικότητα και ασφάλεια τους

αμφισβητείται (Dias & Chokyu, 2021). Όλα αυτά αντικατοπτρίζουν την αποτυχία του του επίσημου αστικού σχεδιασμού να διαχειριστεί την ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού.

Τη δεκαετία του 1950, με όραμα την ενίσχυση της ανάπτυξης και ενοποίησης της Βραζιλίας, μία νέα περιοχή, η Μπραζίλια, προτάθηκε ως η νέα πρωτεύουσα για να αντικαταστήσει το Ρίο ντε Τζανέιρο. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να αποφευχθούν ζητήματα υπερπληθυσμού και ανισοτήτων. Έτσι, οι δημιουργοί της Μπραζίλια, ο Lucio Costa και ο Oscar Niemeyer, τη σχεδίασαν ως ένα πρότυπο ουτοπικό περιβάλλον που ενσωμάτωνε τις αρχές του μοντερνισμού και προσπαθούσε να δημιουργήσει μια ορθολογική, λειτουργική και κοινωνικά δίκαιη πόλη. Βασικός άξονας του σχεδιασμού ήταν ο αυστηρός διαχωρισμός των ζωνών κατοικίας, εργασίας και αναψυχής με στόχο τη δημιουργία μιας λειτουργικής πόλης.

Παρόλο που οι φαβέλες δεν ήταν ο άμεσος λόγος για την κατασκευή της Μπραζίλια, η ύπαρξή τους επηρέασε την ιδέα, και θεωρήθηκε ότι με τον αυστηρό σχεδιασμό και τον έλεγχο της ανάπτυξης θα μπορούσαν να εξαλειφθούν τέτοιου είδους προβλήματα. Ωστόσο, κατά τη διαδικασία σχεδιασμού δεν λήφθηκε υπόψη η εργατική τάξη που διέμενε ήδη εκεί και όσοι έφτασαν εκεί για να συμμετάσχουν στην κατασκευή της νέας πόλης. Αν και υπήρξε η χρήση χωροταξικού σχεδιασμού βάσει ζωνών, δεν προβλεπόταν χώρος για την εργατική τάξη στον αστικό πυρήνα. Έτσι, χρειάστηκε οι κάτοικοι να αναπτύξουν δικές τους πρακτικές που τους οδήγησαν να εκτοπιστούν σε «δορυφορικές πόλεις» (satellite cities) στην περιφέρεια (Tourinho, 2023). Η επιβολή αυστηρών καθορισμένων ζωνών (π.χ. διοικητικές, εμπορικές, οικιστικές) στον χώρο, λειτούργησε ως μια διάκριση στη καθημερινή ζωή και η ανάπτυξη ζωντανών κοινωνικών δικτύων οδήγησε στη δημιουργία κοινωνικών αποκλεισμών. Οι εκτοπισμένες ανεπίσημες κοινότητες, που δε συμμετείχαν στη λογική της πόλης, αναπτύχθηκαν αυθαίρετα, ως απάντηση στον αποκλεισμό από τον επίσημο πολεοδομικό σχεδιασμό. Ως ειδοποιός διαφορά μεταξύ των φαβελών και των δορυφορικών πόλεων εντοπίζεται η σύνδεση με τον αστικό ιστό. Οι φαβέλες συνήθως εντοπίζονται στον κύριο αστικό ιστό, ενώ στη Μπραζίλια περιφερειακά του.

Αυτή η χωρική διάκριση έφερε σε σύγκρουση το ιδεώδες της κοινωνικής ισότητας που προωθεί ο μοντερνιστικός σχεδιασμός με την έννοια της συμμόρφωσης όπως περιγράφει ο Γάλλος φιλόσοφος Foucault τονίζοντας ότι τα άτομα έχουν την τάση να προσπαθούν να συμμορφώνονται στην κυρίαρχη ιδεολογία για να αποφύγουν το κίνδυνο της περιθωριοποίησης.

Εικόνα 19. Αεροφωτογραφία της φαβέλας Rocinha στο Ρίο ντε Τζανέιρο, μία από τις μεγαλύτερες φαβέλες της Λατινικής Αμερικής. Η εικόνα αποτυπώνει την έντονη υπερόδοση, με αυθαστές κατασκευές που έχουν επεκταθεί σε κάθε διάσταση λόγω έλλειψης διαθέσιμου χώρου. Το άναρχο δομημένο περιβάλλον αντανακλά την πυκνή πληθυσμιακή συγκέντρωση και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της περιοχής.

Συμπέρασμα οριζόντιας διάστασης

Η ανάλυση της οριζόντιας διάστασης, σε αυτό το κεφάλαιο, αποκαλύπτει πώς τα φυσικά και συμβολικά όρια των πόλεων καθορίζουν τις κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις. Σε κάθε μια από τις περιπτώσεις εμφανίζονται διαφορετικές εκφάνσεις αυτής της δυναμικής. Παρόλο που η διαφορά τους είναι το ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο, η σύνδεση προκύπτει μέσω της κοινής τους λειτουργίας ως παράγοντες διαχωρισμού, αποκλεισμού και κοινωνικής πόλωσης.

Το τεχνικό όριο του Τείχους του Βερολίνου αποτέλεσε σύμβολο πολιτικής και ιδεολογικής σύγκρουσης. Το Βερολίνο, μέσω των ορίων, βίωσε μια επιβαλλόμενη φυσική και ψυχολογική απομόνωση, διακόπτοντας την κινητικότητα και διαχωρίζοντας κοινότητες. Αντίθετα, στις παραγκουπόλεις λειτουργούν «άτυπα τείχη», που δεν έχουν προκύψει από συνειδήτες αποφάσεις, αλλά από την αποτυχία του σχεδιασμού να αντιμετωπίσει τις ανισότητες. Επομένως, ενώ στην πρώτη περίπτωση αποδεικνύει πως η αρχιτεκτονική χρησιμοποιείται για τον έλεγχο και τη διαίρεση, η δεύτερη καταδεικνύει την ανάγκη του σχεδιασμού ως εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.

Μέσω της σύγκρισης, προκύπτει η απάντηση ότι, η οριζόντια διάσταση δεν είναι ένας απλός γεωμετρικός άξονας, αλλά ένας κοινωνικός και πολιτικός χώρος που διαμορφώνει και διαμορφώνεται από τις εντάσεις και τις αντιφάσεις μιας κοινωνίας. Η παραπάνω χρήση των ορίων θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και να καταδείξει μια προσπάθεια επίλυσης σε πιθανούς χώρους σύγκρουσης, όπως αυτοί των προσφυγικών δομών, ανοίγοντας τον δρόμο για πιο ανθρώπινα και βιώσιμα περιβάλλοντα.

2.2 Εκμετάλλευση της διάστασης ύψους: καθετοποίηση της αστικής δομής

Η καθετοποίηση της αστικής δομής αναδύθηκε ως απάντηση στις ανάγκες των πόλεων να διαχειριστούν τη χωρική και πληθυσμιακή πυκνότητα, αλλά και ως αποτέλεσμα των κοινωνικών και οικονομικών εντάσεων που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες μητροπόλεις. Η ανάπτυξη της διάστασης του ύψους συνδέεται άμεσα με τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις οικονομικές φιλοδοξίες των πόλεων. Ταυτόχρονα, η καθετοποίηση αντικατοπτρίζει κοινωνικές ανισότητες, καθώς γίνεται σύμβολο ισχύος και πολυτέλειας, αφήνοντας στο περιθώριο τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Σε αυτό το κεφάλαιο, εξετάζεται πώς οι ουρανοξύστες στις μητροπόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών και τα πολυώροφα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας απαντούν σε κοινωνικά προβλήματα όπως η πρόσβαση στη στέγαση ή διευρύνουν υπάρχουσες ανισότητες και εντείνουν τις κοινωνικές ενστάσεις. Η μελέτη της διάστασης του ύψους ερευνά τον ρόλο του αστικού σχεδιασμού στη διαμόρφωση των σχέσεων των ανθρώπων με τον αστικό χώρο και αναδεικνύει τις διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης.

2.2.1 Ουρανοξύστες – «Σχολή του Σικάγο»: Καινοτομία και Συγκρούσεις στον Αστικό Χώρο

Στο τέλος του 19ου αιώνα, η ραγδαία αστικοποίηση επέφερε κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εντάσεις στις περισσότερες περιπτώσεις. Στην Αμερική για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της έλλειψης γης και να εκμεταλλευτούν την οικονομική συσσώρευση κεφαλαίου πειραματίστηκαν και οικοδόμησαν στον αστικό ιστό κάθετες πολυώροφες οικοδομές όπου προσέφεραν ασφάλεια και αυτονομία. Το Σικάγο τόσο με τη κομβική του θέση, ως κλειδί του εμπορικού άξονα μεταξύ Ανατολής – Δύσης και Βορρά – Νότου, όσο και μετά τη μεγάλη πυρκαγιά που προκλήθηκε στην πόλη το 1871, μετατράπηκε σε ένα ανοιχτό πεδίο δράσης. Ταυτόχρονα γεννιέται η περίφημη «Σχολή του Σικάγο» που σε συνδυασμό με τις οικονομικές, τεχνολογικές και αρχιτεκτονικές εξελίξεις της εποχής, δημιούργησε το πλαίσιο για την ανάπτυξη αυτής της καινοτόμου σχολής αρχιτεκτονικής. Το Σικάγο γίνεται κέντρο μιας τεράστιας οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης. Έτσι δημιουργείται το Loop, ο πρώτος εμπορικός πυρήνας της πόλης, με κτίρια ύψους από 12 έως 23 ορόφους, σχεδιασμένα με γνώμονα τη βέλτιστη αξιοποίηση του οικοπέδου. Τα έργα σηματοδοτούν ένα «νέο οικονομικό και κατασκευαστικό σύστημα» (Λάββας, 2008, σ. 239).

Μέσα σε ένα περιβάλλον απεργιών και διεκδικήσεων, έχουμε την ανέγερση του πρώτου ουρανοξύστη από χάλυβα «Home Insurance Building» το 1883-85 από τον William Le Baron Jenney κατά παραγγελία της Home Insurance Company. Πρόκειται για ένα δεκαώροφο κτίριο με μεταλλικό μινι σκελετό αλλά πρόσοψη με «ιστορικίζουσα επιρροή». Ένα ακόμα σημαντικό κτίριο αυτής της περιόδου είναι το Monadnock Building (1891) των D. Barnham και J. Root, το οποίο αποτελείται από 16 ορόφους. Το κτίριο ξεχωρίζει για την απλότητα της διακόσμησής του, με τους εξωτερικούς τοίχους να λειτουργούν ως φέροντες και στη βάση τους έχουν πάχος 1.8 μέτρα. Παρόλο που δίνει την εντύπωση ότι διαθέτει μεταλλικό σκελετό, στην πραγματικότητα είναι κατασκευασμένο από λίθο. Η σχολή του Σικάγο οικοδομεί λιτά κτίρια με έμφαση στη λειτουργικότητα και στη διαφάνεια μεγαλώνοντας τις γυάλινες επιφάνειες. Κάθε ουρανοξύστης προσφέρει ικανοποίηση σε πολλαπλές ανάγκες. Υπάρχουν εστιατόρια, μαγαζιά, γραφεία και κατοικίες όπου οι ένοικοι αποδρώντας προς τα πάνω ξενοιάζουν από τα προβλήματα και τις εντάσεις της επιφάνειας.

Σύμφωνα με τον κύριο εκπρόσωπο της «Σχολής του Σικάγο», Αμερικανό Αρχιτέκτονα, Luis H. Sullivan, το υψηλό κτίριο πρέπει να εντυπωσιάζει και να λειτουργεί «από το έδαφος μέχρι την κορυφή ως μία ενότητα χωρίς απόκλιση» (Λάββας, 2008, σ. 242). Η «Σχολή του Σικάγο» μέσω της καινοτόμου προσέγγισης της διάστασης του ύψους σηματοδότησε μια νέα εποχή στην Αρχιτεκτονική και την αστική ανάπτυξη.

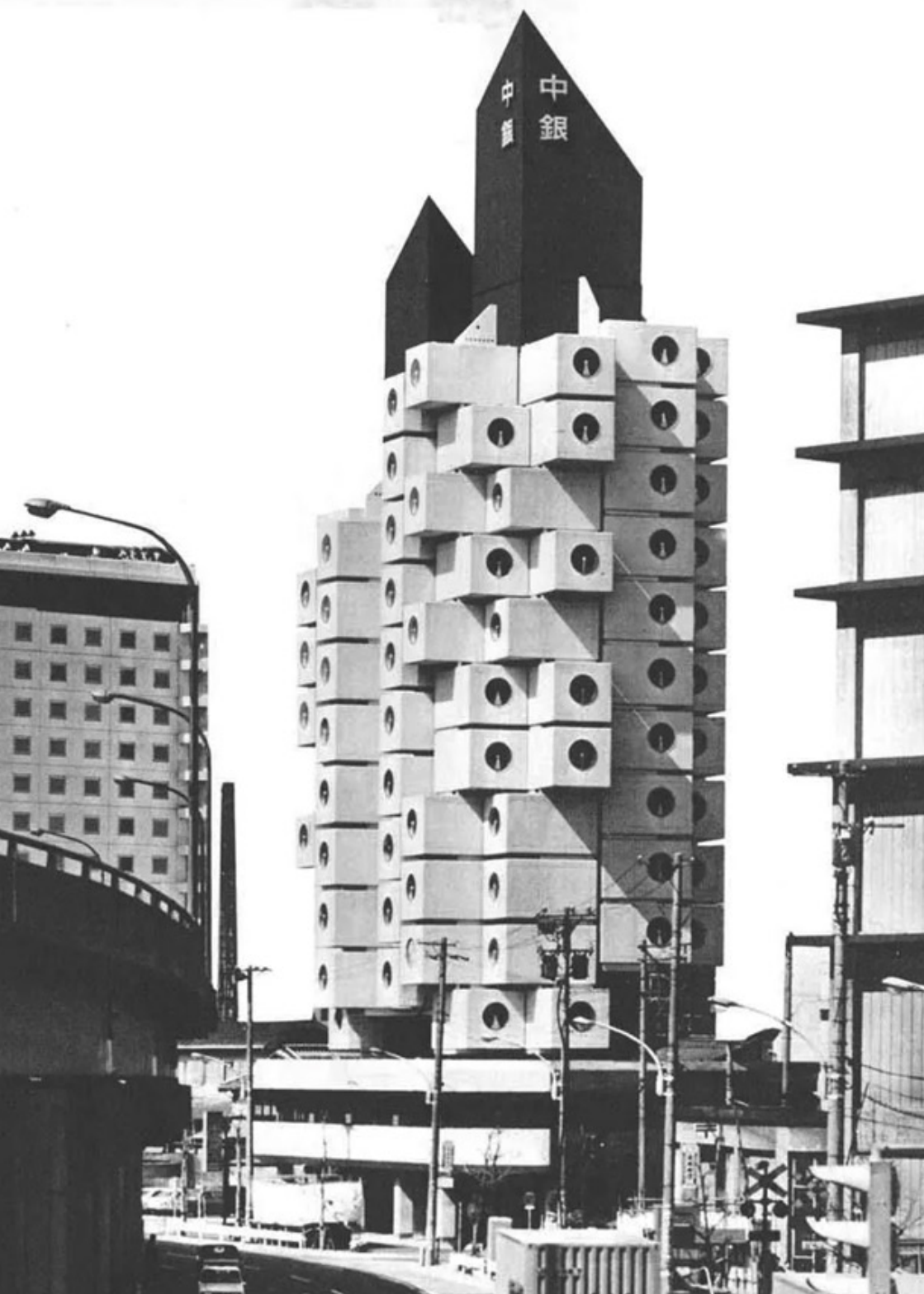
Εικόνα 20. (επόμενη σελίδα) Το Home Insurance Building στο Σικάγο, θεωρείται ο πρώτος ουρανοξύστης στον κόσμο, καθώς εισήγαγε τη χρήση μεταλλικού σκελετού αντί των παραδοσιακών λιθοδομών. Το κτίριο σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής στην αρχιτεκτονική και επηρέασε την ανάπτυξη των σύγχρονων ουρανοξυστών

2.2.2 Nakagin Capsule Tower: Ένα Σύμβολο Μεταβολισμού και Καινοτομίας

Η δημιουργία του Nakagin Capsule Tower (1972), από τον Ιάπωνα Αρχιτέκτονα, Kisho Kurokawa, συμβολίζει τη μεταπολεμική αναγέννηση της Ιαπωνίας, εκπροσωπώντας την τεχνολογική πρόοδο και την επαναπροσδιορισμένη ιαπωνική ταυτότητα. Τα οξυμένα προβλήματα στέγασης στη μεταπολεμική Ιαπωνία σε συνδυασμό με τον έντονο υπερπληθυσμό, σε πόλεις όπως το Τόκιο, και τη περιορισμένη διαθεσιμότητα γης οδήγησαν στην εκμετάλλευση του ύψους. Ο Nakagin Capsule Tower δημιουργήθηκε με στόχο να ενσωματώσει τις ιδέες του Μεταβολισμού, όπου προσεγγίζει την αρχιτεκτονική ως ζωντανό οργανισμό και ικανό για συνεχή ανανέωση και προσαρμογή στις κοινωνικές αλλαγές. Θεωρήθηκε ως αντίδραση στη δυτική αντίληψη της μόνιμης και «βαριάς» αρχιτεκτονικής. Ο Kurokawa οραματίστηκε τις προκατασκευασμένες και αντικαταστάσιμες κάψουλες ως μια λύση για την ταχύτητα κατασκευής και την ευελιξία στον αστικό σχεδιασμό πάνω σε ένα σύνολο συγκολλημένων σωλήνων από χάλυβα που διαμορφώνουν ένα «τρισδιάστατο ορθογωνικό κιγκλίδωμα-σκελετό» ύψους 52 μέτρων (Λάββας, 2008, σ. 332). Μία πρωτοποριακή ιδέα συνύπαρξης ανθρώπου και τεχνολογίας, όπου οι κάψουλες ήταν προσαρμοσμένες στις ανάγκες ενός σύγχρονου και τεχνολογικά εξαρτημένου τρόπου ζωής (Ishida, 2017) απομονωμένου από την κοινωνία. Σήμερα, παρά την κατεδάφισή του το 2022 παραμένει σύμβολο καινοτομίας, αλλά και προκλήσεων που φέρνει η κατακόρυφη ανάπτυξη.

Εικόνα 21. (επόμενη σελίδα) Η κατασκευή του Nakagin Capsule Tower, αποτελούσε μια ριζοσπαστική πρόταση για τη σύγχρονη κατοίκηση, με ανεξάρτητες κάψουλες που μπορούσαν θεωρητικά να αντικατασταθούν ή να αναδιαμορφωθούν. Η διάταξη των μονάδων δημιουργεί ένα χαρακτηριστικό μορφολογικό αποτέλεσμα, ενώ το κτίριο αντικατοπτρίζει τη φιλοδοξία του μεταβολιστικού κινήματος για μια εξελικτική και οργανική αρχιτεκτονική.

Συμπέρασμα διάστασης ύψους

Η ανάλυση της καθετοποίησης του αστικού χώρου αναδεικνύει τη διττή φύση της διάστασης του ύψους ως απάντηση στις πιέσεις των σύγχρονων πόλεων. Η κάθετη ανάπτυξη παρόλο που παρέχει λύσεις σε προβλήματα χωρικής πυκνότητας αντανakλά τις κοινωνικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν τον αστικό ιστό. Οι ουρανοξύστες αντικατοπτρίζουν την ισχύ των ανώτερων κοινωνικών τάξεων στον αστικό χώρο, σε αντίθεση με τα πολύωροφα συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας όπως η Unité de Marseilles που αναλύσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, που σχεδιάστηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των πιο χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων και να προωθήσουν την κοινωνική συνοχή. Η σύγκριση των δύο προσεγγίσεων αναδεικνύει τη σημασία του αστικού σχεδιασμού ως μέσο εξομάλυνσης ή όχι κοινωνικών ανισοτήτων, παροχής στεγαστικών λύσεων και ανάδειξης τεχνολογικής προόδου.

2.3 Εκμετάλλευση της υπόγειας διάστασης: προσαρμογή σε διαφορετικές συνθήκες

Η οριζόντια διάσταση κάτω από την επιφάνεια της Γης είναι μέρος του αστικού χώρου πλέον. Σε περιόδους κοινωνικών συγκρούσεων, γεωπολιτικής αστάθειας και περιβαλλοντικών προκλήσεων, η εκμετάλλευση του υπόγειου χώρου αναδεικνύεται μέσω της προσαρμογής και επιβίωσης. Ο υπόγειος χώρος τόσο ως καταφύγιο από εξωτερικές απειλές όσο και ως βελτίωση της λειτουργικότητας των πόλεων, αποτυπώνει τη σχέση των ανθρώπων με συνθήκες έντασης. Σε αυτό το κεφάλαιο, διερευνάται πώς η υπόγεια διάσταση του χώρου συνδέεται με την ανάγκη προσαρμογής αναδεικνύοντας τον ρόλο της αρχιτεκτονικής στη διαχείριση κοινωνικών, γεωπολιτικών και περιβαλλοντικών συγκρούσεων.

2.3.1 Κατακόμβες Παρίσι: Υπόγεια Αρχιτεκτονική και Προσαρμοστικότητα

Το 1900, στο Παρίσι, όπως υπογραμμίζει ο Άγγλος συγγραφέας Pike (2005) κατασκευάστηκαν δύο μεγάλοι χώροι κάτω από το Παλάτι του Trocadero αφιερωμένοι στις Κατακόμβες, τον Υπόγειο Κόσμο του Παρισιού. Αρχικά ήταν ένα δίκτυο λατινικών ορυχείων ασβεστόλιθου και στα τέλη του 18ου αιώνα όταν το Παρίσι αντιμετώπισε μία υγειονομική κρίση εξαιτίας των υπερπλήρων νεκροταφείων όπως το Saint-Inocent, ένα μέρος του υπόγειου δικτύου 300 χιλιομέτρων μετατράπηκε σε οργανωμένο δίκτυο χώρων μνήμης με τη μεταφορά των λειψάνων. Η κατασκευή των κατακόμβων και η διαχρονική χρήση τους αποτελεί απόδειξη της προσαρμοστικότητας της Αρχιτεκτονικής και της επίλυσης ζητημάτων που δημιουργήθηκαν από συγκρούσεις ώστε να διατηρηθεί η λειτουργικότητα της ζωής. Οι κατακόμβες είναι δείγμα εξαιρετικής μηχανικής γιατί υποστηρίζουν το έδαφος και αποτρέπουν τον κίνδυνο κατάρρευσης. Το έργο αυτό απαιτούσε την εφαρμογή εξαιρετικών τεχνικών. Υπάρχουν κύριοι διάδρομοι και βοηθητικοί χώροι, δίκτυο αποχέτευσης και υδροδότησης. Διαθέτουν σύστημα εξαερισμού και ανανέωσης του αέρα. Εκτός από την αρχική τους χρήση, κατά τη διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης, χρησιμοποιήθηκαν για τη στέγαση συναντήσεων και την προστασία επαναστατών. Επιπλέον, έχουν χρησιμοποιηθεί ως καταφύγια στον 2ο Παγκόσμιο πόλεμο. Τα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής τους, όπως κρυμμένοι διάδρομοι, τα στενά περάσματα και τα πολυεπίπεδα δίκτυα, τις καθιστούσαν ιδανικές για τέτοιες χρήσεις. Τα παραδείγματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι οι ίδιες οι αρχιτεκτονικές υποδομές μπορούν να εξυπηρετήσουν διαφορετικές πτυχές σύγκρουσης. Σήμερα, στεγάζουν ένα μουσείο και είναι από τα πιο γνωστά αξιοθέατα της πόλης.

Οι κατακόμβες είναι ένα παράδειγμα υπόγειας αρχιτεκτονικής που δείχνει πως ο υπόγειος χώρος μπορεί να εξυπηρετήσει ποικίλες ανάγκες. Η διαχρονική τους σημασία αποδεικνύει πως η αρχιτεκτονική δεν είναι «στατική», αλλά εξελίσσεται παράλληλα με την κοινωνία, συνδυάζοντας τη λειτουργικότητα με την αισθητική και τη διαχείριση του υπόγειου χώρου. Από τα λατομεία που παρείχαν υλικά για την κατασκευή της πόλης, μέχρι τις κατακόμβες που λειτουργούν ως χώρος μνήμης, η υπόγεια διάσταση του Παρισιού επιβεβαιώνει τη σχέση μεταξύ Αρχιτεκτονικής και κοινωνικών προκλήσεων.

de 0.40 à 1 mètre. — L'étage inférieur des carrières est le plus souvent à 4 mètres environ au-dessous de la surface de la roche. — Le niveau des carrières de gypse est trop variable pour être figuré par des courbes.

Εικόνα 2.2. Χάρτης των πρώην υπόγειων εξορυγικών ορυχείων στο Παρίσι (1908). Οι εκτεταμένες υπογείες ελίδες σχηματίστηκαν από την εξόρυξη ασβεστόλιθου, που χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή της πόλης. Με την πάροδο του χρόνου, ορισμένα τμήματα του δικτύου μετατράπηκαν στις διάσημες κατακόμβες του Παρισιού, ενώ άλλα παραμένουν κλειστά. Η ύπαρξη αυτού του υπόγειου συστήματος εξακολουθεί να επηρεάζει σημαντικά και την ανάπτυξη του αστικού ιστού.

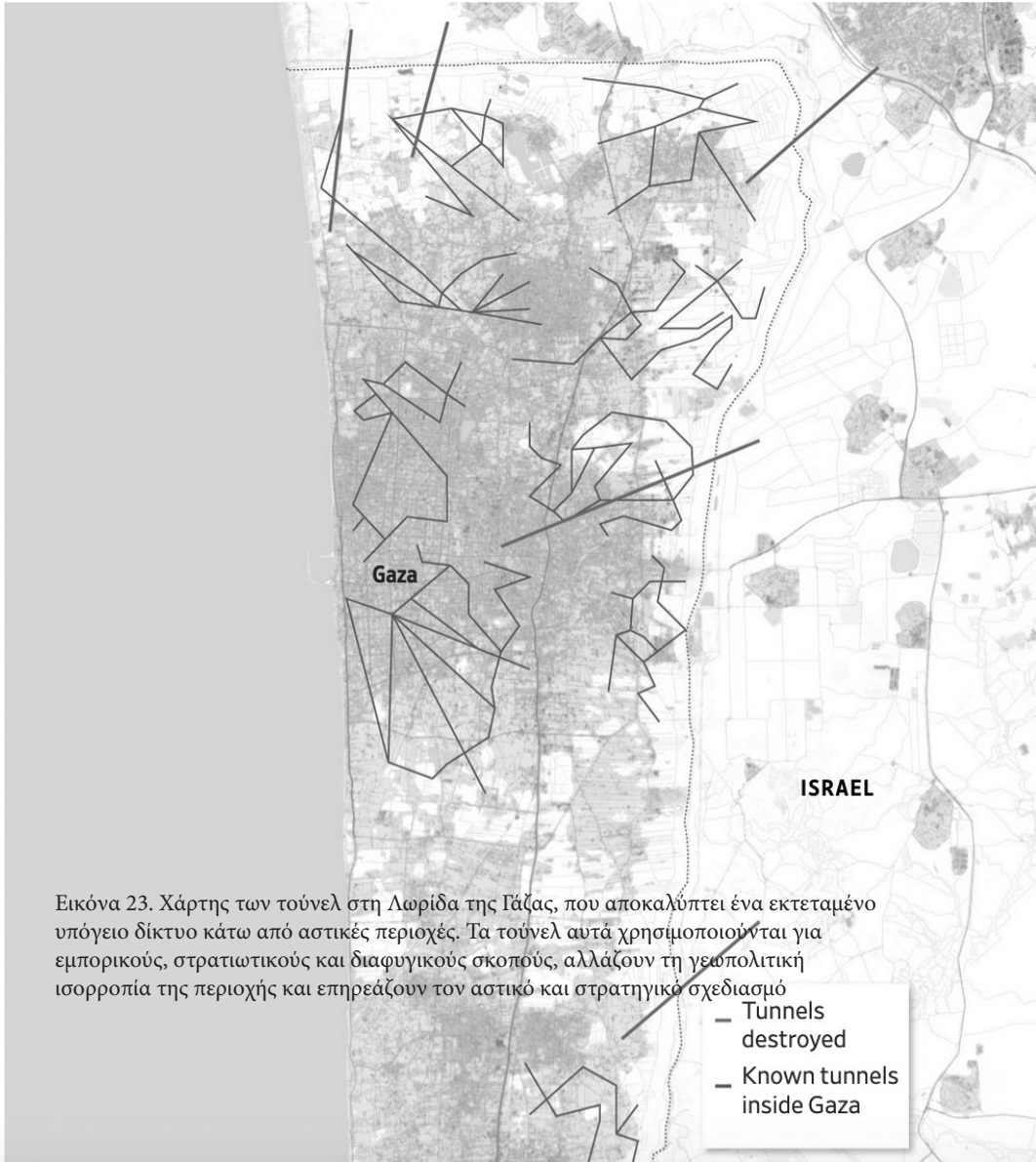
2.3.2. Τα Τούνελ της Γάζας: Υπόγεια Αρχιτεκτονική Αντίστασης και Επιβίωσης

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πώς ο χώρος μπορεί να μετατραπεί σε εργαλείο επιβίωσης σε περιόδους ένοπλης σύγκρουσης ή διάδρομος ανεφοδιασμού και συντήρησης της σύγκρουσης είναι τα υπόγεια τούνελ (Richemond-Barak, 2018). Η δημιουργία των τούνελ είναι μία παράλληλη αστική υποδομή. Στη Μέση Ανατολή, ο σχεδιασμός, η κατασκευή και η χρήση τους επιδεικνύουν την προσπάθεια της κοινότητας να ξεπεράσει περιορισμούς και να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της όσον αφορά στη χρήση του εδάφους. Η καταγραφή των πρώτων υπόγειων τούνελ στη Λωρίδα της Γάζας χρονολογείται στη δεκαετία του 1980 μετά τον επίσημο καθορισμό των συνόρων το 1981. Ο θέσπιση ορίων μεταξύ της Γάζας και της Αιγύπτου επέβαλαν τον διαχωρισμό της πόλης Ράφα σε δύο μέρη και έτσι διακόπηκαν οι κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις των κατοίκων που διατηρούσαν παραδοσιακά. Σε συνδυασμό με την παροχή οικονομικότερων αγαθών στην Αίγυπτο, επινοήθηκε μια νέα μορφή επικοινωνίας μεταξύ των δύο πλευρών, όπου θα περνούσε απαρατήρητη από τον κρατικό έλεγχο. Έτσι, τα πρώτα υπόγεια τούνελ χτίστηκαν πρόχειρα, σε σχετικά ρηχό βάθος (περίπου 15 μέτρων) για να εξασφαλίσουν τη διακίνηση αγαθών στην πλευρά της Γάζας. Ξεκινούσαν από τα υπόγεια κατοικιών και κατέληγαν σε συγκεκριμένα σημεία στη Ράφα ή στην αιγυπτιακή ύπαιθρο. Οι εισοδοί των τούνελ κρυβόταν συχνά σε αυλές, υπόγεια ή ακόμα και κοτέτσια.

Με το πέρασμα του χρόνου, αυτές οι υπόγειες δομές αναπτύσσονταν όλο και περισσότερο, αποτελώντας έως και τον οικονομικό πυρήνα της πόλης. Πρόσφερε στους χρήστες τη δυνατότητα να μεταβούν από τις παραδοσιακές δομές σε υπόγεια δίκτυα, προσφέροντας προστασία και λειτουργικότητα σε μια σύγκρουση που εξελίσσεται έως και σήμερα. Η αναβάθμιση των υπόγειων τούνελ, επιβεβαιώνουν τη ζωτική σημασία τους για την περιοχή. Από το 1980 έως σήμερα αναπτύσσονται διαρκώς. Τα τούνελ βελτιώθηκαν σταδιακά με φωτισμό, γεννήτριες, συστήματα ραγών, και ενίσχυση της δομής τους με τσιμέντο και μέταλλο. Συνολικά, τα τούνελ εξελίχθηκαν από ατομικές κατασκευές σε οργανωμένες εγκαταστάσεις με τρόπο αξιοσημείωτο ακόμα και για τις υπέργειες πόλεις.

Η επιβολή ορίων, το 1981, είχε βαθιές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες. Ανάγκασε στη διακοπή σχέσεων μεταξύ των οικογενειών και των κοινοτήτων που ζούσαν εκατέρωθεν των συνόρων, δημιούργησε έναν σημαντικό γεωπολιτικό περιορισμό που επηρέασε τη δυνατότητα της Γάζας να εμπορεύεται και να συνδέεται με τον υπόλοιπο κόσμο, ενισχύοντας την εξάρτηση από τα τούνελ. Τα τούνελ, ανεξάρτητα από τον λόγο που φτιάχτηκαν, υπογραμμίζουν την προσαρμοστικότητα και ευρηματικότητα του ανθρώπου σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από έντονη σύγκρουση και αναδεικνύουν την ανθεκτικότητα, την ευρηματικότητα και τη δυνατότητα της Αρχιτεκτονικής.

Updated 4 days ago ★

*By Asa Fitch and Rory Jones***Tunnel system in Gaza strip**

Εικόνα 23. Χάρτης των τούνελ στη Λωρίδα της Γάζας, που αποκαλύπτει ένα εκτεταμένο υπόγειο δίκτυο κάτω από αστικές περιοχές. Τα τούνελ αυτά χρησιμοποιούνται για εμπορικούς, στρατιωτικούς και διαφυγικούς σκοπούς, αλλάζουν τη γεωπολιτική ισορροπία της περιοχής και επηρεάζουν τον αστικό και στρατηγικό σχεδιασμό

- Tunnels destroyed
- Known tunnels inside Gaza

Συμπέρασμα υπόγειας διάταξης

Η υπόγεια διάταξη του αστικού χώρου αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο όπου αποτυπώνονται οι κοινωνικές συγκρούσεις και οι προκλήσεις στον αστικό ιστό. Από τα υπόγεια καταφύγια που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων μέχρι σύγχρονες υπόγειες υποδομές, η χρήση του χώρου φανερώνει πως ο σχεδιασμός μπορεί να προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε εποχής. Η υπόγεια διάταξη προσφέρει λύσεις για τη βελτιστοποίηση της χρήσης του χώρου, διατηρώντας παράλληλα τη λειτουργικότητα των πόλεων. Παρόλα αυτά, η χρήση της απαιτεί μία ισορροπημένη προσέγγιση ώστε να ενισχύει την κοινωνική βιωσιμότητα. Η εκμετάλλευση του υπόγειου χώρου μπορεί να αποτελέσει πεδίο λύσεων για μελλοντικές προσδοκίες και να αναδείξει την αρχιτεκτονική ως μέσο προσαρμογής.

Η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης στην έκφραση κοινωνικών συγκρούσεων και της επίδρασής τους στην Αρχιτεκτονική, κυρίως κατά τον 20ο αιώνα, ανέλυσε τις θεωρητικές τάσεις που επηρεάστηκαν από το συγκρουσιακό περιβάλλον, εξέτασε συγκεκριμένα παραδείγματα κτισμάτων και αστικών χώρων καθώς και ανέδειξε το διττό ρόλο με τον οποίο οι συγκρούσεις επηρέασαν την εξέλιξη της Αρχιτεκτονικής. Αφενός, λειτουργεί ως μέσο εξωτερίκευσης κοινωνικών, οικονομικών και ιδεολογικών διεκδικήσεων προκαλώντας απώλειες και καταστροφές, αφετέρου, δημιουργεί τις συνθήκες για τεχνολογική πρόοδο, διαμορφώνει νέες τάσεις και ενισχύει την ανάγκη για εξεύρεση λύσεων. Η μελέτη του ρόλου των συγκρούσεων στην Αρχιτεκτονική βοηθά στην κατανόηση των προτεραιοτήτων κάθε κοινωνίας. Η κάθε σύγκρουση μπορεί να είναι τροχοπέδη αλλά και καταλύτης προόδου ανάλογα με τις αξίες και τις ιδεολογίες που διέπουν κάθε εποχή, τη δυναμική των αρχιτεκτονικών κινήματων, τον κρατικό αστικό σχεδιασμό και φυσικά τον ίδιο τον Αρχιτέκτονα ως προσωπικότητα.

Σύμφωνα με την παρούσα έρευνα, η Αρχιτεκτονική έχει αναπτύξει πέντε λειτουργίες σε συνάρτηση με τις συγκρούσεις, δρα δηλαδή ως μέσο προσαρμογής, οραματισμού και αντίστασης συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του χώρου και τη βελτίωση των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών ή ως εργαλείο ελέγχου περιθωριοποίησης και κοινωνικού διαχωρισμού απειλώντας την κοινωνική συνοχή.

Μέσο προσαρμοστικότητας

Κάθε αρχιτεκτονική θεωρητική τάση γεννιέται μέσα από τις συγκρούσεις και γεννά προτάσεις-λύσεις. Τον 20ο αιώνα, αρκετά χρόνια μετά από την οριστική κατάλυση της Μοναρχίας στη Γαλλία και μετά από πολλαπλές συγκρούσεις, ο κύβος ερρίφθη. Ο υπήκοος γίνεται πολίτης. Οι αυτοκρατορίες διαλύονται και οι χώρες διεκδικούν το ζωτικό τους χώρο. Εξεγέρσεις, επαναστάσεις, πόλεμοι, ιδεολογικές συγκρούσεις και διαμαρτυρίες έχουν ένα

κοινό παρανομαστή ότι οι συμμετέχοντες είναι ενεργοί πολίτες που προασπίζουν την πατρίδα τους, την ιδεολογία τους και τα συμφέροντά τους. Η Αρχιτεκτονική προσαρμόζεται και απευθύνεται στα νέα κοινωνικά δεδομένα. Κατανοεί τους λόγους της σύγκρουσης και ανταποκρίνεται με νέες προτάσεις. Η Αρ Νουβό προτείνει νέες δομές αρμονικές με τη φύση. Για πρώτη φορά το φως και το φιλικό περιβάλλον γίνεται το ζητούμενο. Επίσης, υπάρχει κίνηση στη δομή του κτιρίου. Τα πράγματα αλλάζουν, εξελίσσονται και αυτό αποτυπώνεται στις νέες θεωρητικές τάσεις. Η Σχολή Μπάουχαους αντιμετωπίζει τον κάθε πολίτη ισότιμα και προβάλλει ως λύση τον λιτό και ολιστικό σχεδιασμό στην κατασκευή, την επίπλωση και τα καθημερινά αντικείμενα. Με τον Κονστρουκτιβισμό το κτίριο νικά τον χρόνο. Η Αρχιτεκτονική γίνεται προσιτή και θέτει ως στόχο την κοινωνική συνοχή. Σε σύντομο χρονικό διάστημα και με μειωμένο κόστος, μεγάλης κλίμακας κτίρια με κοινόχρηστους χώρους και άνετα διαμερίσματα στεγάζουν δεκάδες οικογένειες εξασφαλίζοντας ιδιωτικότητα και συλλογικότητα συνάμα. Μία από τις τελευταίες τάσεις είναι η βιοφιλική προσέγγιση. Η αρχιτεκτονική παρουσιάζει ευαισθησία σε αυτό το ζήτημα και σύγχρονα παραδείγματα όπως η κατασκευή ενός πράσινου ουρανοξύστη, το Bosco Verticale, αποδεικνύουν τον ουσιαστικό της ρόλο.

Μέσο οραματισμού

Στην Ιαπωνία, παραδοσιακές τάσεις όπως ο μεταβολισμός, προσφέρουν λύσεις καινοτόμες όπως Nakagin Capsule Tower. Η κάθε κατοικία μπορεί να αποσπαστεί από τον κορμό του ουρανοξύστη. Ο πολίτης δεν είναι δέσμιος του κτιρίου αντιθέτως μπορεί να επεμβαίνει σημαντικό στο αρχικό σχέδιο. Προς το τέλος του 20ου αιώνα, οι Ντεκονστρουκτιβιστές δε θα διστάσουν να αποσταθεροποιήσουν τη δομή του κτιρίου και να πειραματιστούν με νέες προτάσεις πιο καινοτόμες όπως είχαν πειραματιστεί σε σχεδιαστικό επίπεδο οι Ρώσοι Πρωτοπόροι στις αρχές του 20ου αιώνα θέλοντας να υποστηρίξουν την πίστη τους για τις δυνατότητες του ελεύθερου πολίτη και να οραματιστούν έναν κόσμο χωρίς περιορισμούς.

Μέσο ελέγχου

Αν και στην έρευνα δεν αποδείχτηκε ότι υπάρχουν θεωρητικές τάσεις που πρεσβεύουν τον έλεγχο και τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων, σε κάποιες περιπτώσεις είναι εμφανές ότι οι πολιτικές καταστάσεις επιβάλλονται στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Τότε, η αρχιτεκτονική δεν γίνεται η λύση του προβλήματος, δεν επιλύει συγκρούσεις αλλά τις επιτείνει. Ως εμβληματικό παράδειγμα δόθηκε το τείχος του Βερολίνου που απέκλεισε την ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών στην ίδια τους την πόλη και επέβαλε την αναγκαστική πειθαρχία. Επίσης, αντιδημοκρατικά καθεστώτα μπορούν να φιμώσουν και να εκδιώξουν κάποια ομάδα αρχιτεκτόνων που δεν ανταποκρίνονται στους σκοπούς τους όπως έγινε στην περίπτωση της Σχολής Μπάουχαους στη Γερμανία και στους εκπροσώπους της Ρωσικής Πρωτοπορίας στη Σοβιετική Ένωση.

Μέσο περιθωριοποίησης

Στην εργασία, έγινε λόγος για άναρχους οικισμούς κοντά σε μεγαλουπόλεις όπως τις φαβέλες και τις δορυφορικές πόλεις στη Βραζιλία. Στην περίπτωση αυτή, ο Αστικός Σχεδιασμός έδειξε αδιαφορία για τη συμπερίληψη όλων των κοινωνικών τάξεων και για τη δυνατότητα ανάπτυξης μακροπρόθεσμα με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση εκατομμυρίων πολιτών.

Μέσο αντίστασης

Κι ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η περιθωριοποίηση επιβάλλεται, σε κάποιες άλλες η περιθωριοποίηση γίνεται εθελούσια ως λύση επιβίωσης. Η εκτεταμένη κατασκευή υπόγειων τούνελ καλά σχεδιασμένων στη Γάζα ενώνει τους διαχωρισμούς της πόλης στην επιφάνεια και επιτρέπει την αντεπίθεση. Για λόγους αντίστασης χρησιμοποιήθηκαν και οι κατακόμβες στο Παρίσι κατά το δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Η επέκταση των πόλεων κάτω από την επιφάνεια σίγουρα δεν είναι πρόσφατο επίτευγμα όμως σε βάθος χρόνου μπορεί να αποδειχτεί μία ανθεκτική λύση σε πολυποικίλες συγκρουσιακές προκλήσεις.

Μέσο κοινωνικού διαχωρισμού

Ο αστικός σχεδιασμός απάντησε στις αυξημένες ανάγκες στέγασης με δύο βασικούς τρόπους. Η πόλη αναπτύσσεται στον οριζόντιο άξονα προτείνοντας πολλαπλές ζώνες δραστηριοτήτων όπως η Μπραζίλια ή χτίζοντας ψηλούς ουρανοξύστες στο κέντρο της πόλης που στεγάζουν κατοικίες και πλήθος υπηρεσιών στους ενοίκους τους όπως το Σικάγο ή το Τόκιο. Και στις δύο περιπτώσεις, ο αστικός σχεδιασμός εξασφαλίζει μεν μία καλύτερη ποιότητα ζωής στους ένοικους αλλά παράλληλα επιτείνει τις κοινωνικές ανισότητες και μειώνει την κοινωνική συνοχή λόγω της αδυναμίας των χαμηλά οικονομικών στρωμάτων να έχουν δυνατότητα διαβίωσης σε αυτούς τους άρτια σχεδιαστικά αλλά ακριβούς χώρους.

Τέλος, σε έναν αιώνα που οι έντονες φυσικές καταστροφές, οι αυξημένες προσφυγικές ροές και οι στρατιωτικές αντιπαραθέσεις εντείνονται, ο κλάδος της Αρχιτεκτονικής πρέπει να αναλάβει τον ρόλο του διαμεσολαβητή που θα «εξασφαλίσει την ποιότητα ζωής μέσω αστικής ανθεκτικότητας» σύμφωνα με τον Οργανισμό UN-Habitat (2022, σ. 335). Για να αντιμετωπιστεί κάθε δυνατή πρόκληση, θα πρέπει να έχει προηγηθεί ένας πολυδιάστατος σχεδιασμός που να αντιμετωπίζει την πόλη ως ανοιχτό σύστημα σύμφωνα με τον Βρετανό Ακαδημαϊκό Michael Batty (2017). Συνεπώς, θα ήταν πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο να διερευνηθεί πρώτον το εύρος και το είδος των πέντε λειτουργιών της Αρχιτεκτονικής σχετικά με συγκεκριμένα μοντέλα συγκρούσεων, δεύτερον, να σχεδιαστούν εναλλακτικά μοντέλα στέγασης όπως η σύγχρονη συμμετοχική κατοικία και τρίτον, να διερευνηθούν πιθανές παρεμβάσεις στον αστικό χώρο που θα εξασφαλίσουν ασφαλείς συνθήκες διαβίωσης σε περίπτωση ακραίων επεισοδίων σύγκρουσης.

Βιβλιογραφία

Έντυπη Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσσες Πηγές

1. Apollodorus. (1921) *The Library*. Translated by James George Frazer. New York: G.P. Putnam's Sons.
2. Batty, M. (2017) *The New Science of Cities*. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Derrida, J. (1979) *De la Grammatologie*. Paris: Les Editions de Minuit.
4. Giedion, S. (1982) *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*. 5th edn. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Graham-Campbell, J. (2009) *The Archaeology of Medieval Europe, Vol. 1: Eighth to Twelfth Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
6. Holston, J. (1989) *The Modernist City: An Anthropological Critique of Brasília*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
7. Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
8. Loraux, N. (2002) *The Divided City: On Memory and Forgetting in Ancient Athens*. New York: Zone Books.
9. Macionis, J.J. and Parrillo, V.N. (2021) *Cities and Urban Life*. 7th edn. Boston, MA: Pearson.
10. Major, P. (2010) *Behind the Berlin Wall: East Germany and the Frontiers of Power*. Oxford: Oxford University Press.
11. Pike, D.L. (2006) *Subterranean Cities: The World Beneath Paris and London, 1800–1945*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
12. Pinkney, D.H. (1958) *Napoleon III and the Rebuilding of Paris*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
13. Richemond-Barka, D. (2018) *Underground Warfare*. Oxford: Oxford University Press.
14. Sigur, H. (2008) *The Influence of Japanese Art on Design*. Layton, UT: Gibbs Smith.
15. UN-Habitat. (2022) *World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities*. United Nations Human Settlements Programme.
16. Weizman, E. (2017) *Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability*. New York: Zone Books.

Ελληνόγλωσσες Πηγές

17. Foucault, M. (1989). Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής. Μετάφραση Κ. Χατζηδήμου – Ι. Ράλλη. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα
18. Frampton, K. (2017) Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Μετάφραση Π. Μπουρλάκης. 5η έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο.
19. Furneaux-Jordan, R. (1981) Ιστορία της Αρχιτεκτονικής. Μετάφραση Δ. Ηλίας. Αθήνα: Υποδομή.
20. Garibaldi, L. (2002) Οι Πόλεμοι του 20ού Αιώνα. Μετάφραση Γ.Η. Κουσούνελος. Αθήνα: Εκδόσεις Καρακωτσόγλου.
21. Janson-Waldemar, H. και Janson, A. (2011) Ιστορία της Τέχνης: Η Δυτική Παράδοση. Μετάφραση Μ. Αντωνοπούλου, Ν. Κουβαράκου. 6η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Μπενάκη.
22. Weizman, E. (2021) Forensic Architecture: Violence at the Threshold of Detectability. Μετάφραση Δ. Καπρανού. Επιμέλεια Σ. Λεβίδης. Σειρά Αιχμές 4. Αθήνα: Νήσος.
23. Ανδρικοπούλου, Ε., Γιαννακού, Α., Καυκαλάς, Γ. και Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, Μ. (2024) Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές: Για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη. 3η αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
24. Λάββας, Ν. (2008) Η αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα: Κινήματα, ρεύματα και τάσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Διαδικτυακές πηγές

25. Academia.edu (n.d.) 'Metabolic Impermanence: The Nakagin Capsule Tower.' Διαθέσιμο από: 18.01.2025
https://www.academia.edu/44591092/Metabolic_Impermanence_The_Nakagin_Capsule_Tower (πρόσβαση: 18.01.2025).
 26. Barsoum, J. (2021) 'Deconstructivism in Philosophy, Architecture, and Reusability Contribution.' International Journal of Emerging Science and Engineering, 6, pp. 1–5. doi: 10.35940/ijese.L24900.0261221.
 27. Claval, P. (2022) 'Foucault et l'espace.' In Nouvel essai sur l'évolution de la géographie humaine: Espace, sciences sociales et philosophie, pp. 95–102. Pau: PUPPA, Collection Sp@tialités
1. Διαθέσιμο από: <https://una-editions.fr/foucault-et-l-espace/> (πρόσβαση: 05.01.2025).

28. Collins Dictionary (n.d.) 'Conflict.' Διαθέσιμο από: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/conflict> (πρόσβαση: 11.12.2024)
 29. Dias, M.A. and Chokyu, M.L. (2021) 'Morphological Essay on Favela da Rocinha through Shape Grammar.' *Journal of Civil Engineering and Architecture*, 15, pp. 447–458. doi: 10.17265/1934-7359/2021.09.001. Διαθέσιμο από: <https://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/619c4680160d8.pdf> (πρόσβαση: 05.01.2025).
 30. Koolhaas, R. (1972) 'Exodus, or the Voluntary Prisoners of Architecture.' Διαθέσιμο από: <https://socks-studio.com/2011/03/19/exodus-or-the-voluntary-prisoners-of-architecture/> (πρόσβαση: 11.12.2024).
 31. Pike, D. (2005) 'Urban Apocalypse.' In *Subterranean Cities: The World Beneath Paris and London, 1800–1945*. Ithaca, NY: Cornell University Press, pp. 270–312. doi: 10.7591/9781501729485-007.
 32. Reuters (2021) 'Israel-Palestinians: Gaza Tunnels.' Διαθέσιμο από: <https://www.reuters.com/graphics/ISRAEL-PALESTINIANS/GAZA-TUNNELS/gkvldmzorvb/> (πρόσβαση: 11.12.2024)
 33. SkyscraperCenter (n.d.) 'Nakagin Capsule Tower.' Διαθέσιμο από: <https://www.skyscrapercenter.com/building/nakagin-capsule-tower/15131> (πρόσβαση: 18.01.2025).
 34. Tourinho, H. (2023) 'A Brief History of Brasília's Satellite Cities.' *ArchDaily*, 13 April. Translated by D. Simões. Διαθέσιμο από: <https://www.archdaily.com> (πρόσβαση: 11.12.2024)
 35. Tys, D., Wouters, B. and Deckers, P. (2018) 'Circular, D-Shaped and Other Fortifications in 9th-and 10th-Century Flanders and Zeeland as Markers of the Territorialisation of Power(s).' In *Nordicum-Mediterraneum*, 4.10, pp. [insert pages]. doi: 10.2307/j.ctvh1dh3x.20.
 36. Veiga, G. (2021) *Boundaries of Conflict: A Rocinha Design Project*. Renée Crown University Honors Thesis Projects - All, 1469. Syracuse University. Διαθέσιμο από: https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2368&context=honors_capstone (πρόσβαση: 05.01.2025).
 37. Vieillard-Baron, H. (2009) 'Le zonage en question.' *Revue Projet*, 2009/5 (312), pp. 56–63. Διαθέσιμο από: <https://shs.cairn.info/revue-projet-2009-5-page-56?lang=fr&tab=texte-integral> (πρόσβαση: 05.01.2025).
- [revue-projet-2009-5-page-56?lang=fr&tab=texte-integral](https://shs.cairn.info/revue-projet-2009-5-page-56?lang=fr&tab=texte-integral) (Accessed: 05.01.2025).

Κατάλογος εικόνων

Εικ 1: <https://www.e-flux.com/announcements/93328/forensic-architecture-towards-an-investigative-aesthetics/>

Εικ 2: <http://www.masalahistory.com/visual/2016/12/29/south-asia-at-the-venice-biennale>

Εικ 3: <https://www.pavillon-arsenal.com/en/signe/11951-paris-haussmann-a-models-relevance.html>

Εικ 4, 5: <https://www.cbc.ca/radio/ideas/the-paris-riots-of-1968-part-1-a-failed-revolution-that-changed-the-world-1.4651557>

Εικ 6, 7: <https://www.cbc.ca/radio/ideas/the-paris-riots-of-1968-part-1-a-failed-revolution-that-changed-the-world-1.4651557>

Εικ 8: <https://www.kontextwochenzeitung.de/kultur/411/alles-bauhaus-oder-was-5714.html>

Εικ 9: <https://scalar.usc.edu/works/circus-route-books-project/adored-and-mocked-japonisme-and-yellowfac>

Εικ 10: <https://hiddenarchitecture.net/maison-du-peuple-house-of-people/>

Εικ 11: <https://www.stefano-boeri-architetti.net/en/project/vertical-forest/>

Εικ 12: <https://bauhaus-dessau.de>

Εικ 13: <https://www.archinform.net/projekte/3141.htm>

Εικ 14: <https://mir24.tv/articles/16564367/stalinskie-vysotki-kak-sssr-vdohnovlyasya-rimom-i-sopernichal-s-nyu-iorkom>

Εικ 15: <https://sanderpatelski.com/products/le-corbusier-l-unite-d-habitation-la-cite-radieuse-marseille-1952>

EİK 16: <https://archeyes.com/the-guggenheim-museum-bilbao-by-frank-gehry-a-symphony-of-shapes/>

EİK 17: <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/about-the-museum>

EİK 18: <http://www.produktive-medienarbeit.de/ressourcen/materialien/foto/mauerserie/mauerserie004.shtml>

EİK 19: https://www.archdaily.com/146314/regeneration-of-the-favela-de-rocinha-slum-jan-kudlicka/picture-3-6?next_project=no

EİK 20: <https://thearchitectureprofessor.com/2020/10/23/8-13-the-home-insurance-building/>

EİK 21: <https://archeyes.com/nakagin-capsule-tower-kisho-kurokawa/>

EİK 22: https://en.wikipedia.org/wiki/Catacombs_of_Paris

EİK 23: <https://www.wsj.com/livecoverage/israel-hamas-war-news-gaza-palestinians/card/map-the-tunnels-israel-says-it-is-targeting-4wd8wIO0WZpF6xEIYQgm>

